

სსიპ - ბათუმის შოთა რუსთაველის სახელმწიფო უნივერსიტეტი

ჰუმანიტარულ მეცნიერებათა ფაკულტეტი

ქართული ფილოლოგიის დეპარტამენტი

ხელნაწერის უფლებით

ნონა ნიქაბაძე

„ვეფხისტყაოსნის“ თურქული თარგმანების კორპუსლინგვისტური და კრიტიკული
ანალიზი

სპეციალობა - ლინგვისტიკა

ფილოლოგიის დოქტორის აკადემიური ხარისხის

მოსაპოვებლად წარმოდგენილი დისერტაციის

ა ნ ო ტ ა ც ი ა

ბათუმი

2023

სადისერტაციო ნაშრომი შესრულებულია ბათუმის შოთა რუსთაველის სახელმწიფო უნივერსიტეტის ჰუმანიტარულ მეცნიერებათა ფაკულტეტის ქართული ფილოლოგიის დეპარტამენტში.

სამეცნიერო ხელმძღვანელები:

მაია ბარამიძე - ფილოლოგიის მეცნიერებათა დოქტორი, ბათუმის შოთა რუსთაველის სახელმწიფო უნივერსიტეტის პროფესორი.

ლილე თანდილავა - ფილოლოგიის მეცნიერებათა დოქტორი, ბათუმის შოთა რუსთაველის სახელმწიფო უნივერსიტეტის ასოცირებული პროფესორი.

შემფასებლები:

1. მარინა არაშიძე - ფილოლოგიის მეცნიერებათა დოქტორი, ბათუმის შოთა რუსთაველის სახელმწიფო უნივერსიტეტის პროფესორი;
2. მაია კიკვაძე - ფილოლოგიის მეცნიერებათა დოქტორი, ბათუმის შოთა რუსთაველის სახელმწიფო უნივერსიტეტის პროფესორი;
3. ჰარუნ ჩიმქე - ფილოლოგიის მეცნიერებათა დოქტორი, აკაკი წერეთლის უნივერსიტეტი, ასოცირებული პროფესორი;

უცხოელი შემფასებელი:

სუდან ალთუნი - ფილოლოგიის მეცნიერებათა დოქტორი, კავკასიის უნივერსიტეტის ასოცირებული პროფესორი (თურქეთი)

სადისერტაციო ნაშრომის დაცვა შედგება 2023 წლის 20 თებერვალს, 13:00 საათზე ბათუმის შოთა რუსთაველის სახელმწიფო უნივერსიტეტის ჰუმანიტარულ მეცნიერებათა ფაკულტეტის სადისერტაციო საბჭოს მიერ შექმნილ სადისერტაციო კომისიის სხდომაზე.

მისამართი: ბათუმის შოთა რუსთაველის სახელმწიფო უნივერსიტეტი, ნინოშვილის ქ. №35, აუდიტორია №37. სადისერტაციო ნაშრომის გაცნობა შეიძლება ბათუმის შოთა რუსთაველის სახელმწიფო უნივერსიტეტის ბიბლიოთეკასა და ამავე უნივერსიტეტის ვებგვერდზე (www.bsu.edu.ge).

სადისერტაციო საბჭოს მდივანი: ფილოლოგიის დოქტორი, ასოცირებული პროფესორი ნათელა ფარტენაძე.

შესავალი

საკვლევი თემის აქტუალობა - პოემა წარმოადგენს მე-12 საუკუნის ძეგლს, რომელიც აქტუალობას არ კარგავს 21-ე საუკუნეშიც. იგი 56 ენაზეა თარგმნილი, დაწყებულია მისი დიგიტალიზაციის პროცესი, რაც საშუალებას იძლევა პოემა და მისი თარგმანები კორპუსლინგვისტური მეთოდების გამოყენებით ვიკვლიოთ. პოემის დიგიტალიზაცია საფუძველს უყრის მის კორპუსლინგვისტურ კვლევებს. „ვეფხისტყაოსნის“ გაციფრება ხელს უწყობს თანამედროვე მეთოდებითა და ტექნოლოგიებით პოემის ინტერდისციპლინურ კვლევას. რუსთაველის უნიკალური ძეგლის კვლევის არეალი ამოუწურავია ლინგვისტებისთვის, ლიტერატურათმცოდნეებისთვის, ფილოსოფიის მიმართულების სპეციალისტებისა და კულტუროლოგებისთვის. მსოფლიოს 56 ენაზე შესრულებულმა თარგმანებმა, საფუძველი ჩაუყარა პოემის თარგმანების ადეკვატურობის სისტემურად გამართულ ემპირიულ კვლევას, „ვეფხისტყაოსნის“ თარგმანების პარალელური კორპუსის შექმნით კი შეიქმნა უნიკალური რესურსი თარგმანმცოდნეობისთვის და სათავე დაუდო „ვეფხისტყაოსნის“ მულტიდისციპლინურ და მულტიენობრივ კვლევას თანამედროვე ტექნოლოგიების გამოყენებით.

სადისერტაციო ნაშრომის მიზანს „ვეფხისტყაოსნის“ თურქული თარგმანის კორპუსლინგვისტური და კრიტიკული ანალიზი წარმოადგენს. ჩვენი ამოცანაა „ვეფხისტყაოსნის“ თურქული თარგმანის ორიგინალ ტექსტთან შედარების საფუძველზე გამოვიკვლიოთ თურქული თარგმანის ადეკვატურობისა და მხატვრულობის ხარისხი, დავადგინოთ ის მთარგმნელობითი სტრატეგიები, რომლებსაც იყენებენ მთარგმნელები. დედანის კულტურულ-სპეციფიკური კონცეპტები შევადაროთ თურქულ თარგმანში გამოყენებულ ეკვივალენტებს.

ნაშრომის სამეცნიერო სიახლე „ვეფხისტყაოსნის“ ორიგინალი ტექსტისა და თურქული თარგმანის შედარებით-შეპირისპირებითი კვლევაა. ორიგინალი და სამიზნე ტექსტის სიღრმისეული კვლევა, კორპუსლინგვისტური და კრიტიკული ანალიზი პირველადაა წარმოდგენილი სამეცნიერო სივრცეში.

ნაშრომში გამოყენებულია კვლევის კორპუსლინგვისტური მეთოდები, რომლებიც თანამედროვე ჰუმანიტარულ კვლევებში აქტუალურია. ამ მეთოდის გამოყენება დიდი მოცულობის ემპირიული მასალის სწრაფად და ეფექტურად დამუშავების საშუალებას იძლევა, რაც კვლევის პროცესს ამარტივებს. ასევე გამოყენებული გვაქვს ლინგვისტური, ლიტერატურათმცოდნეობითი და თარგმანთმცოდნეობითი ანალიზის მეთოდები. „ვეფხისტყაოსნის“ ორიგინალი ტექსტისა და თურქული თარგმანის დაპარალელების სახეებიდან კი - ფრაზული ალინირების სახე.

ნაშრომის თეორიული და პრაქტიკული მნიშვნელობა. ნაშრომში გამოთქმული დებულებები, კვლევის შედეგები გამოადგება სხვადასხვა დარგის სპეციალისტებს: ლინგვისტებს, ლიტერატურათმცოდნეებს, თარგმანთმცოდნეებს, დახმარებას გაუწევს ლინგვოკულტუროლოგიითა და ციფრული ჰუმანიტარიით დაინტერესებულ პირებს; პრაქტიკულ სამსახურს გაუწევს მთარგმნელებს უფრო დახვეწილი თარგმანის შესრულებაში.

ნაშრომის სტრუქტურა

ნაშრომი შედგება საძიებლის, შესავლის, პარაგრაფებად დაყოფილი ოთხი თავისა და დასკვნებისაგან, ერთვის გამოყენებული ლიტერატურის სია.

სადისერტაციო ნაშრომის **შესავალში** დასაბუთებულია საკვლევი თემის აქტუალობა, წარმოდგენილია მიზნები, სამეცნიერო სიახლე, კვლევის მეთოდოლოგია, ნაშრომის თეორიული და პრაქტიკული მნიშვნელობა; საკვალიფიკაციო ნაშრომის ძირითად ტექსტში ოთხი თავია:

ნაშრომის I თავში - წარმოდგენილია „თარგმანის განვითარების ისტორია“; მიმოვიხილავთ შემდეგ საკითხებს: თარგმანის ჩამოყალიბების ისტორია საქართველოში, თარგმანის დამოუკიდებელ მეცნიერებად ფორმირება, ეკვივალენტობის პარადიგმა, ექსპლიციტი და იმპლიციტი, კოჰეზია და კოჰერენტულობა, მეტაფორა და ექსპრესია.

მეორე თავში - „შოთა რუსთაველის „ვეფხისტყაოსანი“ (ზოგადი მიმოხილვა), წარმოდგენილია შოთა რუსთაველის პოემის „ვეფხისტყაოსნის“ მნიშვნელობა, სიუჟეტის მოკლე აღწერა და მსოფლმხედველობითი პრობლემატიკა. ამ თავში განხილულია „ვეფხისტყაოსნის“ ხელნაწერები, რედაქციები და თარგმანები. დაწვრილებითაა წარმოდგენილი „ვეფხისტყაოსნის“ თურქული თარგმანების ისტორია.

მესამე თავი - „ვეფხისტყაოსნის“ თურქული თარგმანის ლინგვისტური ანალიზი, წარმოადგენს ნაშრომის ემპირიულ კვლევას, სადაც წარმოდგენილია სიტყვათა კლების შემთხვევები, როგორცაა მხატვრული ხერხების კლება, სინონიმების კლება და სიტყვათა კლების სხვა შემთხვევები; ასევე, მეტაფორების გადატანა თარგმანში, არასწორად გაგებული ლექსიკური ერთეულები, კულტურული კონცეპტების თარგმანი, თარგმანის განვრცობის, მთარგმნელის ინტერპრეტაციის (ექსპლიციტი და იმპლიციტი) და მუსიკალური ინსტრუმენტების თარგმანის (სიმებიანი, ჩასაბაერი, ჟღარუნა, დასარტყმელი საკრავები) საკითხები.

მეოთხე თავი - „ვეფხისტყაოსნის“ თურქული თარგმანის კორპუსლინგვისტური ანალიზი და კვლევის შედეგები, წარმოდგენილია „ვეფხისტყაოსნის“ თურქული თარგმანის პარალელური კორპუსის აგების პრინციპი, ზოგადი ცნებები კორპუსლინგვისტიკის შესახებ,

ინფორმაცია პარალელური კორპუსის, ტექსტის აღინიშნებისა და მისი სახეების შესახებ, ასევე მოცემულია კორპუსლინგვისტური კვლევის შედეგები: კონცეპტი მზე' და მთვარე' „ვეფხისტყაოსანში“ და მათი ეკვივალენტები თურქულ თარგმანში.

დასკვნა - წარმოადგენს კვლევის თეორიული და პრაქტიკული ნაწილის შეჯამებას.

ნაშრომს თან ერთვის გამოყენებული ლიტერატურის სია, რომელიც შედგება ას ოთხმოცდაცხრამეტი სამეცნიერო ნაშრომისგან.

თავი I

თარგმანის განვითარების ისტორია

§1. თარგმანის ჩამოყალიბების ისტორია საქართველოში

ქრისტიანობამდელი თარგმანების შესახებ ცნობები არ მოგვეპოვება, ამიტომ უნდა ვივარაუდოთ, რომ საქართველოში ქრისტიანობის სახელმწიფო რელიგიად გამოცხადებას (IV) ბიბლიური წიგნების - ძველი და ახალი აღთქმის ქართულ ენაზე თარგმნა მოჰყვა, რამაც უდიდესი გავლენა მოახდინა ხალხის მსოფლმხედველობასა და ესთეტიკური გემოვნების განვითარებაზე.

I ეტაპი - IV-V საუკუნეებში ჩნდება პირველი ქართული თარგმანები - ძირითადად იმ წიგნებისა, რომლებიც ღვთისმსახურებაში გამოიყენებოდა. შესაბამისად, ამ პერიოდის მთარგმნელობითი საქმიანობა ეკლესია-მონასტრებში, ძირითადად ბერ-მონაზვნების წრეში მიმდინარეობდა.

II ეტაპი - გრიგოლ ხანძთელისა და ტაო-კლარჯეთის მოღვაწეებთანაა დაკავშირებული. ამ ეტაპზე წმინდა მამათა თხზულებების თარგმნისას გამოიყენება სომხურიც. სომხურიდან ქართულად ითარგმნა სომეხ წმინდათა ცხოვრება და წამება.

III ეტაპი - ათონური ეტაპი. ათონური თარგმნის სტილი და სათარგმნი ტექსტების რეპერტუარი დაკავშირებულია იერუსალიმური ლიტურგიკული წესის კონსტანტინეპოლურით შეცვლასთან, რამაც ქრისტიანულ მწერლობაში ცვლილებები გამოიწვია. ცნობილი მთარგმნელები არიან - იოანე, ექთვიმე, გიორგი ათონელები, დავით ტბელი.

IV ეტაპი - შავი მთა და იყალთო. ცნობილ მთარგმნელებს შორის არიან ეფრემ მცირე და არსენ იყალთოელი. ამ ეტაპზე ბერძნულის მიბაძვით იწყება სპეციალური საღვთისმეტყველო-ფილოსოფიური ენის შექმნა, ტერმინოლოგიის ჩამოყალიბება. შავი მთის მთარგმნელობითი პრინციპებიდან უმნიშვნელოვანესი იყო ის, რომ თარგმანი აუცილებლად ორიგინალიდან, სიტყვასიტყვით უნდა შესრულებულიყო. აკრძალული იყო უმნიშვნელო დეტალის დამატებაც კი. ეფრემ მცირემ ფსალმუნთა თარგმანს ლექსიკონიც დაურთო, ტექსტის კითხვისა და აღქმის გამარტივებისთვის, აქვე შეიმუშავეს სასვენ ნიშანთა სისტემა.

V ეტაპი - გელათის სკოლა. გელათის სკოლის სიმბოლო იოანე პეტრიწია, ეს სკოლა აგრძელებდა შავი მთის ტრადიციულ სტილს. ამ ეტაპზე ფილოსოფიური შრომების თარგმანიც დასტურდება.

რაც შეეხება საერო ლიტერატურას, თუკი სასულიერო ლიტერატურას ძირითადად ბერძნული ენიდან თარგმნიდნენ, საერო ლიტერატურის შემთხვევაში სპარსულიდან თარგმნილი საგმირო-სარაინდო ეპოსები იყო გავრცელებული. სპარსული ენიდან

მთარგმნელობითი საქმიანობა დაახლოებით მე-19 საუკუნემდე გრძელდებოდა. მე-19 საუკუნიდან დასავლური ლიტერატურით დაინტერესება იწყება, განსაკუთრებით დიდ ყურადღებას კი შექსპირი იპყრობს.

§2. თარგმანის დამოუკიდებელ მეცნიერებად ჩამოყალიბება

თარგმანის თეორია უახლესი მეცნიერებაა, რომელიც მე-20 საუკუნის მეორე ნახევარში ჩამოყალიბდა. ეს სამეცნიერო დარგი, რომლის კვლევის საგანი ადამიანთა შორის კომუნიკაციის უახლეს პერიოდს უკავშირდება, თანამედროვეა როგორც ჩამოყალიბების დროით, ისე კონცეპტუალურად. თავისი ბუნებით თარგმანი მრავალენოვანი და ინტერდისციპლინარულია.

თარგმანის თეორიასთან დაკავშირებით სხვადასხვა შეხედულების განვიხილვამდე, მისი, როგორც დამოუკიდებელი დისციპლინის ჩამოყალიბების მართლზომიერებაზე ვისაუბრებთ. ა. რეფორმატსკიმ თარგმანის თეორიის ცალკე დისციპლინად ჩამოყალიბება კატეგორიულად უარყო და ამასთან დაკავშირებით თავისი არგუმენტი შემოგვთავაზა „თარგმანის პრაქტიკა ენათმეცნიერების სხვადასხვა დარგის მონაცემებზე დაყრდნობითაა წარმოდგენილი, რის გამოც შეუძლებელია საკუთარი თეორია ჰქონდეს“. ჯეიმს ჰოლმსმა, რომელიც ერთ-ერთი პირველი მეცნიერი გახლდათ თანამედროვე თარგმანის ისტორიაში, რეფორმატსკის საპირისპიროდ, თარგმანის თეორია დამოუკიდებელ დისციპლინად აღიარა, რომელსაც შეუძლია შექმნას შესაფერისი ტერმინოლოგია და სტრუქტურა. ასეთივე მნიშვნელობის იყო ოტო კადეს ნაშრომი (1968), რომელმაც შექმნა შესაფერისი ტერმინოლოგიური ბაზა და შემოგვთავაზა ამ დისციპლინის კონცეფცია, რომელიც მოიცავდა როგორც ინტერპრეტაციულ და არალიტერატურულ ტექსტებს, ასევე კომუნიკაციურ თეორიას, რომლითაც ის ცდებოდა ლინგვისტურ ჩარჩოებს. ამ აზრს იზიარებდა მერი სნელ ჰორნბიცი, რომლის „ინტეგრირებული მიდგომა“ მიზნად ისახავდა თარგმანის, როგორც დამოუკიდებელი დისციპლინის შესწავლას.

სამეცნიერო ლიტერატურაში თარგმანის შინაარსთან დაკავშირებით სხვადასხვა ინტერპრეტაცია გვხვდება. ტერმინ „თარგმანს“ რამდენიმე მნიშვნელობა აქვს: თარგმანი არის შედეგი (თარგმნილი ტექსტი) ან პროცესი (თარგმანის აქტი). თარგმანი ორ განსხვავებულ ენას შორის მიმდინარე პროცესია. მთარგმნელი ცვლის საწყის ტექსტს წყარო ენიდან სამიზნე ენაზე განსხვავებული ენობრივი ნიშნით. თარგმანის ეს ტიპი შეესაბამება „ენათშორის თარგმანს“, რომელიც იაკობსონის მიერ შემუშავებული თარგმანის სამი კატეგორიიდან ერთ-ერთია, რომელზეც დაწვრილებით მომდევნო ქვეთავში ვისაუბრებთ.

ჯ. ქეთფორდის აზრით, თარგმანი ერთ ენაზე შესრულებული ტექსტის მეორე ენაზე ჩანაცვლების პროცესია. ჩეხი თეორეტიკოსის ირჟი ლევის მიხედვით თარგმანი კომუნიკაციაა.

უფრო ზუსტად კი, მთარგმნელი ახდენს ორიგინალი ტექსტის ავტორის შეტყობინების დეკოდირებას საკუთარ ენაზე. შეტყობინება, რომელსაც თარგმნილი ტექსტი შეიცავს, შემდეგ დეკოდირებულია თარგმანის მკითხველის მიერ.

იუჯინ ნაიდა, რომელმაც თარგმანში ეკვივალენტობის ახლებური ხედვა შემოგვთავაზა, ამბობს, რომ: თარგმანის თეორიის განხილვის ერთ–ერთ სირთულეს წარმოადგენს ის ფაქტი რომ ყველა ენა ასახავს იმ კულტურას, რომლის ნაწილსაც ისინი წარმოადგენენ. სანამ თარგმანის ზოგად თეორიას ჩამოვყალიბებთ, მანამდე ყველასთვის მისაღები ზოგადი კულტურის თეორიის ჩამოყალიბებაა საჭირო, რომლის ჩამოყალიბებაც უფრო რთულია, ვიდრე სტანდარტული ენის თეორიის შექმნა.

თეორეტიკოსთა შეხედულებებიდან ნათლად ჩანს, რომ თარგმანის თეორიამ დამოუკიდებელ დისციპლინად ჩამოყალიბებისთვის გარკვეული გზა განვლო. ასევე ნათელია თარგმანის კომუნიკაციური მიმართულება, რამდენად მნიშვნელოვანია ორიგინალ ტექსტზე „ერთგულება“ და თარგმანის დროს აუცილებლად გასათვალისწინებელია კულტურული ასპექტი.

ნაშრომში ასევე დაწვრილებით გვაქვს განხილული შემდეგი საკითხები: §3. ეკვივალენტობის პარადიგმა; §4. ექსპლიციტი და იმპლიციტი; §5. კოჰეზია და კოჰერენტულობა; §6. მეტაფორა; §7. ექსპრესია.

თავი II

შოთა რუსთაველის „ვეფხისტყაოსანი“ (ზოგადი მიმოხილვა)

§1. „ვეფხისტყაოსნის“ ადგილი მსოფლიო ლიტერატურაში

„ვეფხისტყაოსანი“ შუა საუკუნეების ლიტერატურის ერთ–ერთი ღირსშესანიშნავი ძეგლია. როგორც მკვლევრები აღნიშნავენ, „ვეფხისტყაოსანი“ ლირიკული პასაჟების შემცველი ეპიკური თხზულებაა, რომლის სიუჟეტი არაბეთსა და ინდოეთში ვითარდება. ეს ორი ამბავი კომპოზიციურად გამთლიანებულია. მთლიანობა კი მიღწეულია ერთმანეთისგან ორგანულად გამომდინარე სიუჟეტური რკალებით - ერთ სიუჟეტურ რკალში მეორეა ჩასმული, მეორეში - მესამე და ასე შემდეგ. ამბის გადმოცემა ინტერესის თანდათან გაძლიერების პრინციპს ექვემდებარება. პოემის კომპოზიციაში არ ჩანს სიუჟეტის განვითარების ამ სისტემიდან გადახვევა. პოემის ავტორი, ზედმიწევნით იცნობს არა მხოლოდ ფეოდალთა კლასს ანუ სამხედრო არისტოკრატიას საერთოდ, არამედ მისი უმაღლესი წრის - სამეფო გვარისა და სამეფო კარის ცხოვრებასაც. მისი სოციალური თვალთახედვა, მხოლოდ

ერთი კლასით არ იფარგლება, რადგან პოეტი ასევე კარგად იცნობს ვაჭართა ფენასაც, ამ ფენის ადამიანთა ბუნებასა და რაობას. „ვეფხისტყაოსანში“ ავტორის პოლიტიკური აზროვნებაც ჩანს, მიუხედავად იმისა, რომ მისი პოლიტიკური აზროვნება მოწინავე იყო, თავისი ეპოქის მიერ განსაზღვრულ ფარგლებში თავსდება.

რუსთაველის მსოფლმხედველობის ძირეული კვლევა ცნობილი ქართველი მეცნიერების სახელებს უკავშირდება, როგორებიცაა: ნ. ნათაძე, კ. კეკელიძე, შ. ნუცუბიძე, პ. ინგოროყვა, ვ. ნოზაძე, ი. აბულაძე, ი.ჯავახიშვილი, დ. კარიჭაშვილი, ა. ბარამიძე, შ. ხიდაშელი და სხვ.

„ვეფხისტყაოსნის“ მსოფლმხედველობით პრობლემატიკასთან დაკავშირებით მკვლევართა შორის განსხვავებული აზრი არსებობს. კ. კეკელიძე აღნიშნავს, რომ რუსთაველის ფილოსოფიური კონცეფციის შესახებ ბევრს დაობენ. აზრთა სხვადასხვაობა კი იმითაა გამოწვეული, რომ პოემაში ავტორს არ მოუცია მტკიცე საყრდენი იმისა, რომ ის კონკრეტული ფილოსოფიური სკოლის მიმდევრად ჩავთვალოთ. მართალია, პოემა ღრმააზროვანი, ფილოსოფიური ხასიათის შეხედულებებით სავსეა, მაგრამ მკვლევარი ამას ცხოვრებაზე დაკვირვებითა და ყოფაცხოვრებით გამოცდილებას მიაწერს, მაგალითად კი მოჰყავს პლატონი, რომელიც კ. კეკელიძეს პოემაში ბრძენი და გონიერი ადამიანის სინონიმად მიაჩნია. რუსთაველი არ ჰგავს რომელიმე ფილოსოფიური დოქტრინის ვიწროდ შემოფარგლულ ნაჭუჭში მყოფ ადამიანს, ის ზედმიწევნით მცოდნეა იმდროინდელი და უფრო ძველი ფილოსოფიური მოძღვრებებისა და სკოლებისა, იღებს და ისრუტავს თითოეული ფილოსოფიური სისტემიდან იმას, რაც საუკეთესოა, საყოველთაო და საკაცობრიოა.

რუსთაველი ძალიან კარგად იცნობდა ანტიკურ და მის თანამედროვე, როგორც დასავლურ, ასევე აღმოსავლურ ფილოსოფიას. რუსთაველის ჰუმანიზმი და პერსონაჟთა სახით წარმოდგენილი მაღალი ღირებულებები ყოველგვარ ჩარჩოს სცდება, მან თავისი, ორიგინალური ხელწერა დაუტოვა სამყაროს „ვეფხისტყაოსნის“ სახით.

§2. „ვეფხისტყაოსნის“ ხელნაწერები, რედაქციები და თარგმანები

„ვეფხისტყაოსნის“ ავტორისეულ და უძველეს ხელნაწერებს ჩვენამდე დღემდე არ მოუღწევია. მეცნიერთა ვარაუდით, მონღოლთა შემოსევების დროს ბევრი ხელნაწერი განადგურდა, რომელთა შორისაც იყო „ვეფხისტყაოსანი“. დღესდღეობით არსებულ 160-მდე ხელნაწერს შორის ყველაზე ძველი XVII საუკუნის ნუსხაა, რომელიც 1646 წლით თარიღდება. 1712 წელს გამოცემულ „ვეფხისტყაოსნის“ პირველ ბეჭდურ ვერსიას ვახტანგ მეექვსემ საფუძვლად დაუდო XVII საუკუნის სარდლის, სახლთუხუცეს ზაზა ციციშვილის დაკვეთით იოსებ სააკაძე-თბილელის მიერ გადაწერილი ხელნაწერი. პოემის მეორე ბეჭდური გამოცემის საქმეში, დიდი წვლილი მიუძღვის მარი ბროსეს, რომელმაც 1841 წელს გამოსცა პეტერბურგში

თეიმურაზ ბაგრატიონის, დავით ჩუბინაშვილისა და ზაქარია ფალავანდიშვილის მონაწილეობით. „ვეფხისტყაოსანი“ დავით ჩუბინაშვილის რედაქციით გამოვიდა პეტერბურგში 1846, 1860 წელს, გ. ქართველიშვილის მდიდრული გამოცემა 1888 წელს, დ. კარიჭაშვილის რედაქციით თბილისში - 1903, 1920 წელს, ი. აბულაძის რედაქცია 1914, 1926 წელს. 1918 წელს ს. კაკაბაძემ გამოაქვეყნა „ვეფხისტყაოსნის“ ვრცელი რედაქციის ტექსტი, ხელმეორედ პოემა კი 1927 წელს გამოსცა. აქვე გვინდა აღვნიშნოთ, რომ ხელნაწერების მოცულობა სტროფების თვალსაზრისით ერთმანეთისგან საგრძნობლად განსხვავდება. ვრცელი რედაქციის ტიპისაა კ. ჭიჭინაძის 1934 წლის გამოცემა, პოემის ვრცელი რედაქციის ტექსტი ყველა ჩანართითა და დანართით გამოსცა რუსთაველის სახელობის ქართული ლიტერატურის ინსტიტუტმა 1956 წელს. 1937 წელს „ვეფხისტყაოსნის“ დაწერის 750 წლისთავზე გამოქვეყნდა რუსთველოლოგთა კომისიის მიერ გამოსაცემად მომზადებული ტექსტები პოემისა. ამ საიუბილეო გამოცემის რამდენიმე შესწორებული ტექსტი დაიბეჭდა 1951, 1967 და 1960 წლებში (ა. ბარამიძის, კ. კეკელიძის, ა. შანიძის რედაქციით). 1966 წელს პოემა რამდენიმეჯერ გამოიცა, რომელთა შორის აღსანიშნავია „ვეფხისტყაოსნის“ მასობრივი მინიატურული გამოცემები.

„ვეფხისტყაოსნის“ ერთ-ერთ ყველაზე ცნობილ და ძველ დათარიღებულ ხელნაწერს წარმოადგენს სამეგრელოს მთავრის ლევან მეორე დადიანის დაკვეთით 1646 წელს გადაწერილი „ვეფხისტყაოსანი“, რომლის გადამწესხველია ცნობილი კალიგრაფი და პოეტი, იმერეთის მეფის მდივანი მამუკა თავაქარაშვილი. გარდა ამისა არსებობს სხვადასხვა პირის მიერ გადაწერილი ნუსხებიც, როგორებიცაა: „ზაზასეული“ „ვეფხისტყაოსანი“, ცნობილი მწერლისა და კალიგრაფის ბეგთაბეგ ავთანდილის ძე მარტიროზაშვილის ხელნაწერი, 1688 წელს ერეკლე პირველის სახლთუხუცესის პაპუნა ბებურიშვილის დაკვეთით გადაწერილი, „ვეფხისტყაოსნის“ თარხანმოურავისეული ვარიანტი, სულხან-საბა ორბელიანის გადაწერილი „ვეფხისტყაოსანი“, 1702 წლის ყაზახანთ ბეჟოიას ხელნაწერი, იოანე ავალიშვილის, გურგენასეული, ნიკოლოზ ჩაჩიკაშვილის, ბაღდასარაშვილი მუშრებ გასპირას, მანანა ზედგინიძის, იოანე ლარაძის, წერეთლისეული, დიმიტრი სააკაძის, ბირთველ თუმანიშვილის, იოანე იალღუზისძის, მოსესა ყორღანოვის, პეტრე ქებაძის, გიორგი თუმანიშვილისეული და სხვ.

„ვეფხისტყაოსნის“ საყოველთაოდ აღიარებისა და მისი უნიკალურობის კიდევ ერთი დასტურია პოემით მსოფლიო მასშტაბით დაინტერესება. „ვეფხისტყაოსანი“ მსოფლიოს 56 ენაზეა თარგმნილი. ერთსა და იმავე ენაზე კი რამდენჯერმე ითარგმნა.

§3. „ვეფხისტყაოსნის“ თურქული თარგმანები

ჩვენს საკვლევ თემას წარმოადგენს „ვეფხისტყაოსნის“ თურქული თარგმანი, რომელიც პროფ. ბილალ დინდარის და ასისტ. პროფესორ ზეინელაბიდინ მაქასის მიერაა შესრულებული. ბილალ დინდარმა „ვეფხისტყაოსნის“ არსებობა საფრანგეთში ყოფნის დროს შეიტყო, 1990 წელს კი ესტუმრა თბილისის სახელმწიფო უნივერსიტეტს, სადაც მსოფლიოს სხვადასხვა ენაზე თარგმნილი პოემა იხილა. თარგმანებს შორის ვერ იპოვა თურქული თარგმანი, რის გამოც მიიღო პოემის თარგმნის გადაწყვეტილება, ენობრივი ბარიერის გამო მან „ვეფხისტყაოსანი“ აჰმედ ჯავადის მიერ შესრულებული აზერბაიჯანული თარგმანიდან თარგმნა, თარგმნის პროცესში კი ზეინელაბიდინ მაქასი დაეხმარა. პოემის თურქული თარგმანი 1991 წელს, ქალაქ სამსუნში გამოიცა.

თავი III

„ვეფხისტყაოსნის“ თურქული თარგმანის ლინგვისტური ანალიზი

აღსანიშნავია, რომ „ვეფხისტყაოსნის“ თურქული თარგმანის კვლევა გასული საუკუნის ბოლოს დაიწყო. კერძოდ, 1997 წლის 28-30 მაისს, ივ. ჯავახიშვილის სახელობის თსუ ფილოლოგიის ფაკულტეტის სამეცნიერო კონფერენციაზე, რომელიც მიძღვნილი იყო აკაკი შანიძის დაბადების 110-ე წლისთავისადმი, მოხსენება „ვეფხისტყაოსნის“ თურქული თარგმანი“ წარმოადგინა ა. ჯაფარიძემ (გამოქვეყნდა კრებულში „აღმოსავლეთმცოდნეობა“). კვლევაში ა. ჯაფარიძე „ვეფხისტყაოსნის“ თურქულ თარგმანს ადარებს ორიგინალ ტექსტს. მკვლევრის თქმით, პოემის თურქული თარგმანის ერთადერთი ღირსება ორიგინალთან შინაარსობრივი თანხვედრაა, ზოგიერთი შემთხვევის გამოკლებით.

ა. ჯაფარიძე აღნიშნავს, რომ რუსთველისეულ მხატვრულ სახეებში ჩადებული აზრი სწორადაა გაგებული, მაგრამ დაჰკრავს გამარტივების ელფერი და შორსაა ორიგინალი ტექსტისთვის დამახასიათებელი ხიზლისგან. მთარგმნელი ვერ გადმოსცემს რუსთველის პოეტიკის თავისებურებებს და ოსტატობას. თარგმანში გამარტივებულია აფორიზმები, რომლებიც რუსთველთან საზოგადო სიბრძნედ გვევლინება, თარგმანში კი თარგმნილია კონკრეტულად, რომელიც არ გამოირჩევა პოეტურობით, ჟღერადობით, აზრის სიღრმით. ა. ჯაფარიძემ დაუდო სათავე „ვეფხისტყაოსნის“ თურქული თარგმანის სიღრმისეულ კვლევას, რომელიც შემდეგ პერიოდში გაგრძელდა.

„ვეფხისტყაოსნის“ ორიგინალი ტექსტისა და თურქული თარგმანის ანალიზის პროცესში აღმოჩნდა, რომ ზოგიერთი თავი ერთმანეთს არ ემთხვევა, ზოგი სტროფი არაა გადატანილი და ასევე ორი თავი საერთოდ არაა თარგმნილი. ესენია: 1) „ფატმანისგან ავთანდილის გამიჯნურება“ და 2) „წიგნი ფატმანისა ავთანდილთან სამიჯნურო“, დინდარს აქვს გაერთიანებული და ერთ თავში მოქცეული - „Fatma'nın Avtandil'e Gönlünü Kaptırıp, İlan-ı Aşk Etmesi“ (ფატმანისგან ავთანდილის გამიჯნურება და მიჯნურობის გამოცხადება). თავი -

„თათბირი ტარიელისა“ თარგმანში გაყოფილია ორ ნაწილად - 1) „Tariyel'in Tavsiyesi“ (ტარიელის თათბირი); 2) „Gac Kalesinin Alinip, Nestan-Darecan'in Kurtarılması“ (ქაჯეთის ციხის აღება, ნესტან-დარეჯანის გადარჩენა); თარგმნილი არაა თავები - „ტარიელისაგან ინდოთ მეფის სიკვდილის ცნობა“ და „ტარიელისაგან ინდოეთს მისვლა და ხატაელთა დამორჩილება“. თურქული თარგმანის ავტორს ცალკეული სტროფებიც არ აქვს თარგმნილი, გარდა ამისა თარგმანში ვხვდებით ბევრ უზუსტობას.

§1. სიტყვათა კლების შემთხვევები

ა) მხატვრული ხერხების კლება

მთარგმნელი არ თარგმნის ეპითეტებს, რომლებითაც რუსთაველი როსტევან მეფეს ახასიათებს. ესენია:

მაღალი (ამაღლებული, კეთილშობილი), **ყმიანი** (მრავალი ყმის ანუ ვასალის მყოფი), **მორჭმული** (გამარჯვებული, წარმატებული), **განგებიანი** - (მართვა-განმგებლობის კარგად მცოდნე), **მოწყალე** (შემბრალეზელი, მწყალობელი), ფრჩხილებში მითითებული განმარტებები ნ. ნათაძეს ეკუთვნის.

მიუხედავად იმისა, რომ ზემოთ აღნიშნულ ლექსიკურ ერთეულებს თურქულში მოეპოვებათ ეკვივალენტები **მაღალი - yüce**, **მორჭმული - Muzaffer**, **ყმიანი - fatih**, **განგებიანი - idareci**, **მოწყალე - merhametli**, მთარგმნელი მათ არ თარგმნის.

ლექსიკური ერთეული **მაღალი** ქართულში ნიშნავს **ამაღლებული**, **კეთილშობილი**, რომლის შესატყვისი თურქულ ენაში არის სიტყვები: **yüce**, **asil**. **Yüce** – **ამაღლებული**, **კეთილშობილი**, **დიადი** (ჩლაიძე, 2001:1505). **Asil**- 1) წარჩინებული, დიდგვაროვანი; 2) კეთილშობილური (ჩლაიძე, 2001:75). XIV საუკუნეში დივანის ლიტერატურის პოეტის ჰოჯა მესუდის მესნევეში ვკითხულობთ შემდეგ ბეიტს - „Ululari şidür garîb oşşamağ **Yüce** padişah gönli olur aşak“ (Gurbette olanlara iyi davranmak, **yüce** insanların işidir; **yüce** padişah alçak gönüllü olur). უცხო მხარეში მყოფთა დახმარება კეთილშობილ ადამიანთა ხვედრია, კეთილშობილი ფადიშაჰი კი თავმდაბალია.

ბ) სინონიმების კლება

„ვეფხისტყაოსანში“ ხშირად გვხვდება სინონიმური ლექსემები. სინონიმების გამოყენება მეტ-ნაკლებად თითქმის ყველა მხატვრულ ნაწარმოებს ახასიათებს. მხატვრულ ნაწარმოებში სინონიმების გამოყენება მწერლის ენის ლექსიკური სიმდიდრის გამოვლენის ერთ-ერთი ხერხი და ერთგვარი სტილისტიკური საშუალება.

ჩვენ სინონიმების ზოგიერთ მაგალითს განვიხილავთ, რომლებიც ზმნით, ნაზმნარი, არსებითი და ზედსართავი სახელებითაა გადმოცემული.

1) ზმნებით გადმოცემული სინონიმური წყვილები, რომლებიც მოქმედებას და ემოციურ მდგომარეობას გამოხატავენ:

95:მეფე **გაწყრა**, **გაგულისდა**, ლაშქარნიცა შეუხაზნა

დინდ.:Sinirli şah emr ediyor: Haydı, gidin, tutun, diye (გაბრაზებული/ნერვიული შაჰი ბრძანებს, მიდით, წადით დაიჭირეთ-ო)

მოცემულ ტაეპში როსტევან მეფის მდგომარეობის გამომხატველი სინონიმი **გაგულისდა** არაა თარგმნილი. **გაგულისდა** ნ. ნათაძესთან განმარტებულია შემდეგნაირად - **გაჯავრდა**. ეს სინონიმები განავრცობენ პერსონაჟის ემოციურ მდგომარეობას (გაწყრა, გაგულისდა), რითაც ავტორს დამატებითი დინამიკა შემოაქვს ტექსტში. თურქულ თარგმანში კი ეს დინამიკა დარღვეულია. აღსანიშნავია რომ თურქული ენა გამოირჩევა სინონიმების სიუხვით, თუმცა აღნიშნულ შემთხვევაში სინონიმური წყვილი შენარჩუნებული არაა.

ასევე მომდევნო ტაეპში არაა თარგმნილი შემდეგი სინონიმური წყვილი - **არ გაჰრისხდე**, **არ გასწყრეო**.

65: რაცა გკადრო, არ გეწყინოს, **არ გაჰრისხდე**, **არ გასწყრეო**.

დინდ.: Söyleyeceğim sözler gitmez ise hoşunuza (რასაც გეტყვი, რომ არ მოგეწონოს).

ზმნების სინონიმურ წყვილებად გამოყენება შემთხვევითი არაა და ტექსტში მოქმედების დინამიკასა და ნაწარმოების პერსონაჟთა ემოციურ, ფსიქოლოგიურ მდგომარეობას მიუთითებს. თურქულ ენაში გვხვდება ზემოხსენებული სინონიმების შესატყვისები, მაგ: **öfkelenmek** - გაბრაზება, განრისხება, გაცეცხლება. **Kızmak**-გაბრაზება, გაცხარება და ა.შ. თუმცა მთარგმნელი მათ არ იყენებს.

2) სახელზმნით გადმოცემული სინონიმური წყვილი, რომელიც ზმნურ და ატრიბუტულ ნიშნებს გამოხატავს:

43: და მოდით და ნახეთ ყოველმან, **შემსხმელმან**, **შემამკობელმან!**

დინდ.: Herkes huzuruna gelip, **feyz ü ilham** alsın ondan (ყველა მის წინაშე წარსდგეს, მიიღოს მისგან წყალობა).

შემსხმელმან ნ. ნათაძესთან განმარტებულია როგორც - ქების მთქმელი, ამ სინონიმის ერთგვარ გაგრძელებას წარმოადგენს ლექსიკური ერთეული **შემამკობელმან**. თუმცა თურქულ თარგმანში ღვთიურ შთაგონებაზე, ღვთიურ წყალობაზეა საუბარი და არც ერთი სინონიმი არაა ადეკვატურად გადატანილი. **Feyz** არაბული სიტყვაა და ნიშნავს 1) სიუხვე, ხვავი; ნაყოფიერება; 2) წყალობა, გულუხვობა;3) სულიერი სიმშვიდე; **İlham** (არაბ.) შთაგონება;

აღმადგინა, ზემთაგონება. თურქული ენის ასოციაციის ლექსიკონში სიტყვა **İlham** განმარტებულია შემდეგნაირად: „უფლის მიერ, წინასწარმეტყველთა გულის, ზეციური სამყაროსთვის დამახასიათებელი გრძნობებითა და აზრებით შთაგონება“ (**Türk Dili Kurumu**).

3) ზედსართავი სახელით გადმოცემული სინონიმური წყვილები გამოხატავენ საერთო თვისებას, რომლებიც გრძნობის, სილამაზის, სიუხვის, ხასიათის მდგომარეობას უკავშირდება:

34: მეფემან იხმნა ვაზირნი, თვით ზის **ლალი და წყნარია**.

დინდ.: Bir gün tahta çıktı sultan azametle, (vezirleri) (ერთ დღეს ტახტზე იჯდა თავისი დიდებულებით/სიამაყით მეფე).

გამოტოვებული ლექსიკური ერთეულები თან განავრცობენ უშუალოდ მის წინ მდგომ სიტყვებს, თან მეფის მდგომარეობის აღწერითი სიტყვებია. სინონიმებს **ლალი და წყნარი**, ნ. ნათაძე განმარტავს შემდეგნაირად **ლალი, წყნარი** - „თავისუფალი, ამაყი; მშვიდი, უშფოთელი“. მართალია, როდესაც ნ. ნათაძე სინონიმებს განმარტავს მეფის სიამაყეს უსვამს ხაზს, თუმცა ეს სიტყვა წყარო ტექსტში დადებითი ემოციის გამომხატველია, ხოლო თურქულ თარგმანში, სადაც შესატყვისად ან მიახლოებით შესატყვისად მთარგმნელი **azamet** - ლექსიკურ ერთეულს იყენებს, უარყოფით ემოციას იწვევს, რადგან სიტყვა **azamet** ნიშნავს **ამაყ’, ქედმაღალ’** ადამიანს.

აღსანიშნავია, რომ ზემოხსენებული სინონიმური წყვილებიდან უმეტეს შემთხვევაში არც ერთი წევრი არაა თარგმნილი, ამ ლექსიკური ერთეულების საშუალებით ორიგინალი ტექსტის ავტორს ექსპრესიულობა შემოაქვს. რადგან თურქულ თარგმანში სინონიმურ წყვილები არაა თარგმნილი, შემსუბუქებულია ტექსტის დინამიკური სურათი.

გ) სიტყვათა კლების სხვა შემთხვევები

პოემის თურქულ თარგმანში გვხვდება სიტყვათა კლების შემთხვევები. თურქულ ტექსტში თარგმნილი არაა შემდეგი ლექსიკური ერთეულები: **ნაგუბარი, მუფარაზი, მოლიზღარისად, მოსაწევარი, გამზრდელი, ნაერთგულევი** და სხვ.

ნაგუბარი ქართულ ორთოგრაფიულ ლექსიკონში განმარტებულია შემდეგნაირად -

1) ადგილი, სადაც წინათ გუბე იდგა. აღ. ჭინჭარაულის მიხედვით ახალ ქართულში „ნაგუბარი“ არის 1. ადგილი, სადაც წინათ გუბე იდგა; 2. რაც დააგუბეს ან დაგუბდა, დაგუბებული.

88: ცრემლსა სისხლი ერეოდა, გასდის, ვითა **ნაგუბარი**.

დინდ.: Kanlı göz yaşları ise, akıyordu gözlerinden (სისხლიანი ცრემლები კი, მოედინებოდა თვალებიდან).

თურქულ ენაში ამ სიტყვას შესატყვისი არ აქვს, თუმცა დივანის ლიტერატურის პოეტ იაჰიას დივანში გვხვდება მსგავსი შინაარსის გამომხატველი სიტყვები, როგორებიცაა deniz-

ზღვა, ırmak-მდინარე, yağmur - წვიმა. „შეყვარებული განშორებისგან მიღებული დიდი ტკივილის გამო განუწყვეტლივ ტირის. ცრემლები, რომელიც შეყვარებულის მწუხარებას გამოხატავს, ზღვას ქმნის.“ დივანში ლექსიკური ერთეული **ზღვა** სპარსული წარმოშობის სიტყვით **derya**-თია გადმოცემული. იაჰია ცრემლებს **მდინარესაც** ადარებს, ამ სიტყვის შესატყვისი დივანში არის **cây** - „შეყვარებულის ცრემლები, სიუხვითა და ღვარად დენის გამო მდინარესთანაა მიმსგავსებული“ (**Gider**). შეყვარებულის ცრემლის შედარება გვხვდება წვიმასთანაც, დივანის ლიტერატურაში გადმოცემულია ლექსიკური ერთეულით - **წვიმა'** (**bârân'**): „ცრემლები წვიმას გავს. დარდისა და ნაღველის სიდიდეს გადმოსცემს“. დივანის ლიტერატურაში ძირითადად მიჯნურის მიერ დაღვრილი ცრემლის სიუხვე გაზვიადებულია. შეყვარებულის ცრემლს ნაკადულს ან ზღვას ადარებენ. ცნობილ პოეტ ბაქისთან ვხვდებით შემდეგ ბეითებს:

Küyun yolunda döne döne aktı gözyaşı

Seyl-âb-ı dîde Dicle-i Bağdâd olup gider.

ტაეპის აზრია - მიჯნურის ცრემლები, რომლებსაც შეყვარებულამდე უნდა მიეღწია, მდინარე ტიგროსს ჰგავს. როგორც დამოწმებული მაგალითებიდან ჩანს, მთარგმნელს შეეძლო სიტყვა ნაგუბარის შესატყვისად, რომელიმე ვარიანტი გამოეყენებინა.

თურქულ თარგმანში თარგმნილი არაა ლექსიკური ერთეულები **წყლული'** და **მუფარახი'**:

105: მოდი, ჭმუნვა გამიქარვე, გულსა **წყლულსა** მეწამლეო.

დინდ.: *Gel derdimi arz edeyim, sen de iyi dinle bari*(*მოდი, ჩემი დარდი გითხრა, შენ კი მომისმინე მაინც*).

108: მომაქარვები სევდისა, მართ ვითა **მუფარახია**.

დინდ.: *Sen görünce gam dağılır...lakin benim ah-nalemin*(*შენ რომ გხედავ ნაღველი იფანტება... მაგრამ ჩემი ვაება...*).

თურქულ ენაში აზრობრივად მსგავსი შესატყვისი აქვს ლექსიკურ ერთეულს **წყლული'**, რომელიც ორიგინალ ტექსტში ნიშნავს **ჭრილობას**, პირდაპირი თარგმანი **ülser'**-ია, რომელსაც მხოლოდ და მხოლოდ სამედიცინო დატვირთვა აქვს და გულისხმობს კუჭის წყლულს. ხოლო **yara'**, რომლის მნიშვნელობებიცაა: 1)ჭრილობა, იარა; 2) ტკივილი, ტანჯვა, წუხილი, იმავეს აღნიშნავს, რასაც წყლული'. მიჯნურთა მდგომარეობის დასახასიათებლად ხშირად გვხვდება ლექსიკური ერთეული **yara'**. მაგ: "Aşğın yaralarının sebebi aşktır" - მიჯნურის წყლულის გამღვივებელი სიყვარულია (**Akdemir, 2007:38**). რაც შეეხება სიტყვას **მუფარახი'**, ნ. ნათაძესთან განმარტებულია, როგორც წამალი, გუნებაზე მომყვანი. აღსანიშნავია, რომ სიტყვა მუფარახი არაბული სიტყვისგან „حرف **მუფერრიჰ**“ წარმოდგება და აღმოსავლურ ლიტერატურაში

გავრცელებული რეალიაა, რომელიც თურქულ ლიტერატურაში გვხვდება როგორც **Müferrih**, **Müferrihât** და თურქულ-ქართულ ლექსიკონში განმარტებულია შემდეგნაირად - გამამხიარულებელი; შემამსუბუქებელი (წამალი და ა.შ.), ხოლო თურქული ენის საზოგადოების ლექსიკონის მიხედვით - შვების მომცემს, განწყობის შემქმნელს ნიშნავს. რუსთაველს მეტად ჭკვიანურად შემოაქვს ეს სიტყვა პოემაში, როგორც წყაროებიდან ჩანს, მუფარახი მცენარეა, რომელიც სულს აძლიერებს და სისხლს წმენდს, ასევე მძიმე სულიერ მდგომარეობასა და მელანქოლიას კურნავს და ის მუფარახის ყველა მნიშვნელობის შესახებ ფლობდა ინფორმაციას, რასაც ვერ ვიტყვით მთარგმნელზე, რომელმაც, როგორც ჩანს, სიტყვის წარმომავლობის შესახებ არ იცოდა, თუმცა, მას შეეძლო **მუფარახი** ჩაენაცვლებინა თურქულ ენაში გავრცელებული იზაფეტური კონსტრუქციით, „**hüzün ilacı**” (**Ferşadoğlu 2013:1**), რომელიც „**სევდის წამალს**“ ნიშნავს.

თურქულ თარგმანში ცალკეული სიტყვების კლებასთან ერთად გვხვდება **ფრაზების კლების შემთხვევებიც**. ესენია:

36: ჩემი ძე დავსვათ ხელმწიფედ, ვისგან მზე საწუნელია;

38: სჯობს და მას მისცეთ მეფობა, ვისგან მზე შენაფლობია;

48: დღეს შენ ხარ მეფე არაბეთს, ჩემგან ხელმწიფედ ხმობილი;

57: თქვეს, თუ: რა უმძიმს მეფესა, ანუ რად ფერი ჰკრთომია;

100: არცა ჰკრა ლა ასპარეზსა, ვამი ვამსა მოურთვიდა;

110: ვითა ეშმა დამეკარგა, არ კაცურად გარდამკოცნა.

დინდ.: Kızım otursun tahtıma, verelim mi böyle ferman? (ჩემი ქალიშვილი დავსვათ ტახტზე, გავცეთ ასეთი ბრძანება?);

დინდ.: Güzel kızınız uygundur, idareyi alsın ele (თქვენი მშვენიერი ქალიშვილი შესაფერისია, მმართველობა აიღოს ხელთ);

დინდ.: Bugün senin fermanına baş eğmiştir Arabistan (დღეს შენს ბრძანებას თავს დაუხრის არაბეთი);

დინდ.: Padişah'tan konuştular: Nedir düşündüren onu? (ფადიშაჰზე ისაუბრეს, ასე რამ ჩააფიქრას ის?);

დინდ.: Bize yakışmaz ziyafet; hani cirit? Hani meydan? (არ შეგვშვენის წვეულება; აბა ჯირითი? აბა მოედანი?);

დინდ.: Bir cin gibi kayıp oldu, bir eser kalmadı ondan (ჯინივით გაუჩინარდა, მისგან კვალი არსად დარჩა).

დაკვირვებამ გვიჩვენა, რომ მთარგმნელი თარგმანის დროს ტაეპის მეორე ნაწილის გადატანისას დაბრკოლებას აწყდება. აღნიშნულ ტაეპებში, როგორც ვხედავთ, ტაეპის მეორე

ნაწილი არაა თარგმნილი. ჩვენ თარგმანს მატების შემთხვევების აღწერის დროსაც დავაკვირდით, სადაც დამატებული ლექსიკური ერთეულები ძირითადად ტაეპის მეორე ნაწილის ბოლო სიტყვას წარმოადგენენ და არაერთხელ აღვნიშნეთ, რომ ეს მთარგმნელს რითმის შესანარჩუნებლად დასჭირდა. წესით ზემოხსენებული ფრაზები მთარგმნელს უნდა ეთარგმნა, რადგან ისინი არ წარმოადგენენ მთარგმნელისთვის გაუგებარ სპეციფიკურ-კულტურული კონცეპტებს. ჩვენ, კვლავ ვვარაუდობთ, რომ მთარგმნელმა რითმის შენარჩუნების მიზნით ეს ფრაზები არ თარგმნა და მას ჩაუნაცვლა გასართმად ხელსაყრელი შესიტყვებები. მართალია მთარგმნელმა ორიგინალი ტექსტის თარგმნისას ყველა დეტალი უნდა გაითვალისწინოს, მაგრამ რითმის შესანარჩუნებლად ზემოხსენებული ფრაზების უგულებელყოფა და ტექსტიდან ამოვარდნა სწორ მთარგმნელობით სტრატეგიას არ წარმოადგენს. წყარო ტექსტს უკარგავს მხატვრულობას, რაც მხატვრული ტექსტის თარგმნის დროს პირველ რიგში გასათვალისწინებელი ფაქტია.

§2. მეტაფორების გადატანის საკითხი

რაც შეეხება **მეტაფორებს**, თარგმანში არსებობს მეტაფორების გადატანის რამდენიმე პრობლემა, უმრავლეს შემთხვევაში გვხვდება დემეტაფორიზაციის შემთხვევები, თარგმანში სახეცვლილ მაგალითებს, როდესაც ორიგინალ ტექსტში არსებული ლექსიკური ერთეულები ჩანაცვლებულია ადეკვატური მნიშვნელობის თავისუფალი შესიტყვებით, დემეტაფორიზაცია ეწოდება.

ჩვენ, განვიხილავთ დემეტაფორიზაციის მაგალითს, ორშემადგენლიან მეტაფორას **ყორნის ბოლო-ფრთა**, რომელიც თინათინის შავ წამწამებს გამოხატავს. ნ. ნათაძის თქმით, ამ მეტაფორით ნაგულისხმევია შავი წამწამები. ალ. ჭინჭარაულის მოსაზრებით, „ვეფხისტყაოსანში“ „მეტაფორები, უპირველეს ყოვლისა, ფორმის მიხედვით ახასიათებს წამწამებს: ფრთა (ბოლო-ფრთა). ფორმასთან ერთად ფერიც არის მოხმობილი მსაზღვრელად - ყორანი“.

46: ქალი ტირს და ცრემლთა აფრქვევს, ჰხრის ყორნის ბოლო-ფრთათა.

დინდ.: Kız durmadan ağlariken, karışırdı siyah saçlar (ქალს შეუჩერებლად ტირილისას, აერია შავი თმები).

ყორანი – თურქულ-ქართულ ლექსიკონში ვხვდებით შემდეგ განმარტებას: **kuzgun** - ყორანი, **kuzguni** - ყორნისფერი. მიუხედავად ამ განმარტებებისა, ყორნის სემანტიკა თურქულ პოეზიასა და ლიტერატურაში ფერის შესატყვისად არ გვხვდება. ზოგიერთი წყაროს მიხედვით დივანის ლიტერატურაში სილამაზის გამომხატველი ელემენტები: თმა, წარბი, თვალი, წამწამი შავია. თვალი ზოგჯერ თაფლისფერია, „აშუღი, მიჯნურის, თაფლისფერ თვალებს,

რომელიც მას შესცქერის მსხვერპლად შეეწირება“. სამეცნიერო ლიტერატურაში მითითებულია, არა მხოლოდ თვალი, არამედ წამწამიც ზოგჯერ სხვა ფერის, კერძოდ კი წითელია. მაგ: პოეტ ბაქისთან ვხვდებით შემდეგ ბეითს:

Zahm-ı sînemîçrecânâkanlupeygânuñsenüñ
Goncadapinhâ Nolanberg-i gül-i ra'nâmıdur.

„როცა წამწამები შეეყვარებულის მკერდში იფლობა და სისხლს ერევა, წითელი ფერი ხდება. მისი ეს მდგომარეობა კვირტში დამალულ ვარდის ფურცლებს ჰგავს“. (Kirpikler de aşığın sinesine batıp kana bulandığı zaman kırmızı renklidir. Bu haliyle goncanın içerisinde gizli gül yaprağına benzer). ტაეპის თარგმანი განსხვავდება ორიგინალი ტექსტისგან, მართალია, ყორანი შავი ფერის აღმნიშვნელია და თარგმანში გადატანილია შავი ფერი, მაგრამ ის არ მიემართება - შავი წამწამების დახრას, არამედ თარგმნილია როგორც - არეული შავი თმები, სავარაუდოდ მთარგმნელს კარგად არ აქვს გაგებული ორიგინალ ტექსტში არსებული კულტურულ-სპეციფიკური მეტაფორა - **ყორნისა ბოლო-ფრთა**.

დემეტაფორიზაციის სხვა მაგალითებია - **გიშერი, კენარი, გაივსო**.

მიუხედავად იმისა, რომ მთარგმნელი განსაკუთრებული სიფრთხილით ეპყრობა მხატვრული ხერხის - შედარების ან მეტაფორის თარგმნას, ხშირ შემთხვევაში ცდილობს, უცვლელად გადმოსცეს და არ დაკარგოს ის, თარგმანში მაინც გვხვდება მხატვრული ხერხების დაკარგვის შემთხვევები.

§ 3. არასწორად გაგებული ლექსიკური ერთეულები

„ვეფხისტყაოსნის“ თურქულ თარგმანში ლექსიკურ ერთეულთა განსხვავებულად ან შეუსაბამოდ თარგმნის შემთხვევებიც გვხვდება. განვიხილავთ რამდენიმე მათგანს.

„ვეფხისტყაოსნის“ თარგმანში გვხვდება არაფუნქციური ეკვივალენტობის მაგალითი. კერძოდ, **ბურთაობა**’ სიტყვა-სიტყვითაა გადატანილი, თუმცა, **ბურთაობის**’ ფუნქცია დაკარგულია, რადგან ორიგინალ ტექსტში იგულისხმება ცხენბურთის თამაში. ხოლო შესატყვისი **top oynamak**’ ასოციაციურად მიემართება **ფეხბურთის თამაშს**, ან უბრალოდ **ბურთის თამაშს**.

63: ანუ მცა მგვანდა მშვილდოსნად, ანუ კვლა ბურთაობითა.

დინდ.: Top oynamak, nişan almak işlerinde varım diye (ბურთის თამაშსა და დამიზნებაში (იგულისხმება მშვილდოსნობა) რომ მისი იმედი მქონდეს).

სავარაუდოდ, მთარგმნელს არ აქვს შესაბამისი ფონური ცოდნა, რადგან **ბურთაობა** საქართველოში სპორტის ერთ-ერთი უძველესი სახეობაა.

ვ. ნოზაძის განმარტებით, „ვეფხისტყაოსნის“ ბურთაობა არის პოლოს/ლელოს თამაში. ი. აბულაძის განმარტებით, ბურთი სომხური სიტყვისგან **ბურდ** წარმოდგება, რაც მატყლს ნიშნავს. აქედან: მატყლის ბურთი.

აღსანიშნავია, რომ ლექსიკურ ერთეულს „**ბურთაობა**“ თურქულ ენაში შესატყვისი აქვს – „**çevgen**“/ „**çögen**“. როგორც უკვე აღვნიშნეთ, ეს სიტყვა სპარსული ენიდანაა თურქულში დამკვიდრებული. სპარსულად **çawgān** **چاگه** ნიშნავს მოღუნულპირიან ჯოხის პირს, ამ ჯოხით თამაშს, პოლოს. თურქულ ენაში თამაშის აღმნიშვნელი ლექსიკური ერთეული პირველად XI საუკუნის „ქაშგარლი მაჰმუდის დიდ თურქულ–არაბულ ლექსიკონში“ დასტურდება.

თარგმანში დასტურდება ასევე რიცხვითი სახელების შეუსაბამოდ თარგმნის შემდეგი შემთხვევები:

ლექსიკური ერთეული „**ბევრად ასული**“ (=მრავალი ასი) თურქულ თარგმანში გადატანილია სიტყვით „**milyonlarca**“, რაც ნიშნავს „მილიონობით“-ს:

33: ბრძენი ხამს მისად მაქებრად და ენა **ბევრად ასული**.

დინდ.: **Milyonlarca** dil lazımdır, çünkü benim dilim aciz.

რიცხვითი სახელი **ბევრ–ათასი** (=ათი მილიონი) თარგმნილია შემდეგნაირად –**Milyonluk** (მილიონიანი):

44: ავთანდილ პირ–მზე, სპასპეტი ლაშქრისა **ბევრ–ათასისა**.

დინდ.: **Milyonluk** orduya ise Aftandil oldu komutan.

შესატყვისით თარგმნილი არაა ლექსიკური ერთეული **ამილახორი** ტაეპში:

54: **ამილახორო**, მოასხი რემა, ჯოგი და ცხენია!

დინდ.: *Meydana sür sürüleri, yıkıları sen ey **mehter!*** (მოედანზე გამორეკე ჯოგი, რემა, ეი, მსახურო!).

პოემაში თინათინი იხსენიება **მეფედ**, **უფლისწულად**, **ვაჟად**, **ბედ**, თითქმის ყოველთვის ეს კონცეპტები თურქულად თარგმნილია ლექსიკური ერთეულით **kız/kızım** (ქალიშვილი/ჩემი ქალიშვილი):

36: ჩემი **ბე** დავსვათ ხელმწიფედ, ვისგან მზე საწუნელია;

1526: თვით **მეფობა** ქალსა ჩემსა მივეც, აქვს და მას ეფერა;

დინდ.: **Kızım** otursun tahtıma, verelim mi böyle ferman? (ჩემი ქალიშვილი ავიდეს ტახტზე, გავცეთ ასეთი ბრძანება?);

დინდ.: *Son söz **kızımındır**, dediği sözden kimse çıkmaz* (ბოლო სიტყვა ჩემი ქალიშვილისაა, მისი ნათქვამს ვერავინ შეეწინააღმდეგება).

არასწორად გაგებულ ლექსიკურ ერთეულებს შორისაა: **მოშაითი**, **თათბირი**, **დადრეჯილი** და სხვ.

§4. კულტურული კონცეპტების თარგმანი

სამიზნე ენაში ხშირად ვხვდებით კულტურულ-სპეციფიკურ კონცეპტებს, მთარგმნელი ცდილობს საკუთარ კულტურას მთარგმნოს ორიგინალ ტექსტში არსებული ლექსიკური ერთეულები. წყარო ტექსტში ხშირად გვხვდება მეტაფორები, რომლებიც ხშირ შემთხვევაში შესატყვისით გადატანილი არაა თარგმანში (არა იმიტომ, რომ შესატყვისი არ არსებობს), რადგან განსხვავებას ორ კულტურას შორის არსებული ლინგვოეთნიკური ბარიერი განაპირობებს.

ცნობილია, რომ ძველ ქართულ წარმართულ რელიგიაში, მზეს პირველი ადგილი უჭირავს. ეს პირველობა დაკავშირებულია მზის თაყვანებასთან ან მითრალური რელიგიის, ან ასტროლოგიური თეოლოგიის გზით. ბუნებრივია, წმინდა გიორგიც, რომელიც მზის გამოხატულებას წარმოადგენს, ქართველთა შეგნებაში მზის უფლობის გამომხატველია. ქართულ ძველ თქმულებაში და ზღაპარშიც მზე არის დედაკაცი და დედაკაცთა ბევრი სახელი მზესთანაა დაკავშირებული. ამ კავშირს რელიგიური საფუძველი აქვს, ასევე ეს სახელები სილამაზის გამომხატველია. ქართულ სახალხო პოეზიაშიც მზე გამოყენებულია სილამაზის დასახატავად: მზეს შეედრება დედაკაცი, ამ შედარების საფუძველი არაა მზის თაყვანებაში, მზე თავისთავადაა ლამაზი ბუნებრივად და ეს სილამაზე დედაკაცზეა გადატანილი. ქართული სახალხო პოეზიისთვის მზეს ესთეტიკური მნიშვნელობა აქვს. „ქრისტიანობამ მნათობთა თაყვანისცემას საძირკველი ამოუთხარა და მზე თვითონ შეითვისა არა როგორც სათაყვანებელი არსება, არამედ ვითარცა შედარება და განსამარტებელი ცნება მწერლობაში, ხოლო თეოლოგიურ ფილოსოფიაში როგორც სიმბოლო“.

„ვეფხისტყაოსნის“ თურქულ თარგმანში კონცეპტი **მზე** განსხვავებულადაა გადატანილი. განვიხილოთ რამდენიმე შემთხვევა:

102: ადგა და კარსა მივიდა, ჰქონდა **მზისაცა** ცილობა

დინდ.: Geldi şahın kapısına, o gül yüzlü **aya** benzer (მოვიდა შაჰის კართან, ვარდის სახიანი მთვარის მსგავსი).

ორიგინალ ტექსტში მეტაფორა **მზე**, რომელიც თინათინის მშვენიერებას უსვამს ხაზს, თარგმანში გადატანილია მეტაფორით **მთვარე**. მთვარის სიმბოლიკა, რომელიც ხშირად გვხვდება მუსლიმურ კულტურაში, მშვენიერებას გამოხატავს და ფართოდაა გავრცელებული აღმოსავლურ ლიტერატურაში. თურქულ კლასიკურ ლიტერატურაში (დივანის ლიტერატურა) არა მხოლოდ მთვარის, არამედ მზის მეტაფორასაც ვხვდებით, თუმცა მთვარე თავისი მშვენიერებით ყოველთვის ჩრდილავს მზეს. „შეყვარებულის მწველი, მთვარის მსგავსი ქათქათა სახე, სიკაშკაშით მზესაც კი ჩრდილში ტოვებს“ (**Onan**). „შეყვარებულის ადგილი მიჯნურის თვალში იმდენად სრულყოფილი და ამაღლებულია, რომ ზეცის ხელმწიფე მზეც კი მთვარის დარი/მსგავსი შეყვარებლის მონაა“ (თარგმანი ჩვენია - ნ. ნ.) (**Ay**).

მთვარე, როგორც მეტაფორა, ასევე გვხვდება სპარსული ლიტერატურის გამორჩეულ პოეტ ნიზამი განჯელის პოემებში „ხოსროვ და შირინ“, სადაც ასულისა და ვაჟის სილამაზის დასახატავად პოემაში უმთავრესად მთვარეა გამოყენებული. „ლეილა და მეჯნუნში“ ლეილას სიტურფე ძირითადად მთვარის სილამაზითაა გადმოცემული. პოემაში „შვიდთა ლამაზთა ასულთა“ მთვარესთან შედარება უფრო ხშირად გვხვდება ვიდრე მზესთან. როგორც უკვე აღვნიშნეთ, აღმოსავლურ ლიტერატურაში მშვენიერების გამოსახატავად ხშირად მიმართავენ **მზესა და მთვარეს**, თუმცა სილამაზის მთვარესთან შედარება უფრო გავრცელებულია, ვიდრე მზესთან.

საინტერესოა მთარგმნელის სტრატეგია უშუალოდ ლექსიკური ერთეულის **მთვარის** თარგმნისას, როგორ გადააქვს ის სამიზნე ტექსტში, პირდაპირი თარგმანით, ინტერპრეტაციით თუ უშუალოდ თურქულ ლიტერატურაში გავრცელებული შესატყვისით. დამოწმებულ ტაეპში **მცხრალი მთვარე** თარგმნილია, როგორც **Dolunay**.

37: **მთვარესა მცხრალსა** ვარსკვლავმან ვითამცა ჰკადრა მტერობა?!

დინდ.: **Dolunayın** huzurunda yıldız olmaz mı hiç zelil?! (სავსე მთვარის წინაშე განა ვარსკვლავი მცხრალი არაა?!)

Dolunay- ქართულ-თურქულ ლექსიკონში განმარტებულია შემდეგნაირად: 1) სავსე მთვარე, ბადრი მთვარე; (**ჩლაიძე**). ეს სიტყვა თურქულ ლიტერატურაში სილამაზის მეტაფორად ხშირად გამოიყენება და მთვარის ყველაზე ლამაზ მდგომარეობად მიიჩნევა. ბადრი მთვარის შესახებ სხვადასხვა წყაროში ვხვდებით ცნობებს. მაგ: „ბადრი მთვარე მთვარის ყველაზე ლამაზი მდგომარეობაა, ბადრი მთვარე მზის ჩასვლამდე ამოდის“ (**Erçel**). დივანის ლიტერატურის ცნობილი პოეტი ფუზული ერთ-ერთ ბეითში (ბეითი - დივანის ლიტერატურაში ორ სტროფიანი ლექსი) წერს:

Çihma yârim giceler ağ yarte'nın dan sakın

Sen **meh-i** evc-i me lâhatsin bu noksân dır sana.

„საყვარელო, შუადამით გარეთ არ გახვიდე, უცხო თვალს ერიდე. შენ ცის მშვენიერების უმაღლეს მწვერვალზე მდებარე ბადრი მთვარე ხარ, ღამით სიარული შენ არ შეგშვენის, ნაკლად ჩაგითვლიან“ (თარგმანი ჩვენია ნ. ნ.) (**İpekten**). როგორც მაგალითებიდან ჩანს, სიტყვა **dolunay** - ბადრი მთვარე, ასტროლოგიური სხეულისა და მხატვრული ხერხის მნიშვნელობით ითარგმნება. რაც შეეხება ორიგინალ ტექსტს, შოთა რუსთაველს აქ მოყვანილი აქვს **მცხრალი მთვარე**, რომელიც დაკლებულ, ფერმკთალ მთვარეს აღნიშნავს, რაც სრული, ნათელი, ბადრი მთვარისგან განსხვავდება. წყარო ტექსტში არსებული **„მცხრალი მთვარე“** მეფე როსტევანს მიემართება და ეს ლექსიკური ერთეული სამიზნე ტექსტში ადეკვატურად არაა გადატანილი.

პოემის გვხვდება ასევე კულტურულ-სპეციფიკური კონცეპტები **ალვა'** და **მეფე'**.

ალვის ხე „ვეფხისტყაოსანში“ სხვადასხვა მხატვრულ ხერხადაა წარმოდგენილი, ხშირად ის მეტაფორას, შედარებას და ეპითეტს წარმოადგენს და ტექსტში მთავარი გმირის მშვენიერებასა და ტანწერწეტობას გამოხატავს, ასევე იწოდება „ედემის ხედ“.

50: მეფეთა შიგან სიუხვე, ვით ედემს ალვა, რგულია.

დინდ.: *Cömertlik şahlar için cennetteki tuba ağacı* (ხელგამლილობა შაჰებისთვის სამოთხის ხესავითაა).

დამოწმებულ ტაეჰში ის სწორედ „ედემის ხეს“ ნიშნავს. ლ. წერეთელს მიაჩნია, რომ „ალვა ედემს დანერგული“ მოაზრებულია „სიცოცხლის ხის“ ფუნქციით, რომელიც სურნელს გამოსცემს, ღვთის მადლის მომფენია“. ქ. ელაშვილის აზრით, ალვის ხე „ვეფხისტყაოსანში“ არის სრულყოფილი სილამაზისა და ნატიფობის სახე-სიმბოლო. ეს სიტყვა თურქულ თარგმანში გადატანილია შემდეგნაირად: **tuba ağacı**, რაც ქართულად ნიშნავს - 1) სამოთხის ხე; ხე, რომლის ქვეშაც არის სამოთხე. **Tuba ağacı**-ს ასე ახასიათებენ: „ფესვები მალლა, ტოტები დაბლა აქვს. მუსლიმური კულტურის მიხედვით, თუბას ხის ქვეშაა მოქცეული მთელი სამოთხე“. ისლამურ კულტურაში ხის სიმბოლიკას მნიშვნელოვანი ადგილი უჭირავს. **Tuba ağacı**, როგორც რელიგიური კონცეპტი მუსლიმთა წმინდა წიგნში ხშირადაა ნახსენები, ის არა მხოლოდ ედემის ხის, „არამედ სიცოცხლის ხის ფორმითაც გვხვდება“. აღსანიშნავია, რომ სამოთხის ხე არა მხოლოდ ისლამშია ნახსენები, არამედ ისლამამდელ პერიოდშიც გვხვდება, ერთ-ერთ წყაროში ვკითხულობთ: „სამოთხის ხე ძველ თურქულ რწმენაში სიცოცხლის ხესთანაა გაიგივებული“. კვლევის მიხედვით, ქართულ და კონკრეტულად თურქულ კულტურაში ედემის/სამოთხის ხეს მსგავსი მნიშვნელობა აქვს. ორივე ენაში დასტურდება მისი კავშირი სამოთხესა და სიცოცხლის ხესთან, ორივე კულტურაში გაიგივებულია მზესა და კვიპაროსთან. ალვის ხის, როგორც სამოთხის ხისა და სიცოცხლის ხის სიმბოლიკა ორივე კულტურაში, როგორც წარმართულ ხანაში, ასევე ერთდემერთიანობის აღიარების შემდეგაც არ კარგავდა აქტუალობას.

თურქულ თარგმანში ლექსიკური ერთეული **მეფე** სინონიმური მნიშვნელობის სხვადასხვა სიტყვით დასტურდება. მიუხედავად იმისა, რომ ლექსიკურ ერთეულს **მეფე** თურქულ ენაში აქვს ზუსტი ეკვივალენტი **kral** - მეფე, ხელმწიფე (**ჩლაიძე, 2001:881**), თურქულ თარგმანში მთარგმნელს ეს სიტყვები გადააქვს შემდეგნაირად – **ფადიშაჰი, შაჰი, სულთანნი, შაჰინშაჰი**.

34: მეფემან იხმნა ვაზირნი, თვით ზის ლალი და წყნარია.

დინდ.: *Bir gün tahta çıktı sultan azametle, vezirleri* (სულთანნი).

60: დაგიღრეჯია, მეფეო, აღარ გიციინის პირიო.

დინდ.: *Vezir dedi padişahım, değişildi cemaliniz* (ფადიშაჰი).

61: რა მეფემან მოისმინა, გაცინებით შემოჰხედნა.

დინდ.: *Şah bu sözleri dinleyip, ona baktı gülegüle* (შაჰი).

114: მე ამას ვარჩევ: მეფე ხარ, მეფეთა ზედა მფლობელი.

დინდ.: *Ey şahensah, işte sana son nasihatimdir bu* (შაჰინშაჰი).

აღსანიშნავია, რომ მთარგმნელის მიერ გამოყენებული ლექსიკური ერთეულები აღმოსავლურ სამყაროში ფართოდ გავრცელებული სიტყვებია, წოდებით კი **ფადიშაჰი**, **შაჰი**, **სულთანი** და **შაჰინშაჰი** ერთმანეთის სინონიმებია. მთარგმნელი ცდილობს სამიზნე ენაში მოძებნოს შესაბამისი შესატყვისები. ის სიტყვას **მეფე** თავის კულტურაში არსებული სხვადასხვა სინონიმებით თარგმნის. მთარგმნელის სტრატეგია, საკუთარ კულტურულ კონტექსტს მოარგოს მოცემული ლექსიკური ერთეულების თარგმანი, გამართლებულია.

კონცეპტ **ეშმას** თარგმნისას, მთარგმნელს თურქულ ტექსტში შესატყვისად შემოაქვს პრეცედენტული სახელი **ჯინი**.

110: ვითა ეშმა დამეკარგა, არ კაცურად გარდამკოცნა.

დინდ.: *Bir cin gibi kayıp oldu, bir eser kalmadı ondan*, (ჯინივით დაიკარგა, მისგან კვალი არსად დარჩა).

ტერმინი - **პრეცედენტული ტექსტი** სამეცნიერო სივრცეში პირველად იუ. კარაულოვმა შემოიტანა. პრეცედენტი არის კონკრეტულ-ისტორიული, ინდივიდუალური მოვლენა, მიღებული მოცემულ კულტურაში, რომელიც ტრადიციის ჩამოყალიბების საშუალებას იძლევა. რაც შეეხება **პრეცედენტულ სახელს**, კარაულოვის შეხედულებით, ის ფართო წრისათვის ცნობილი მოვლენაა, რომელიც გამოიყენება ტექსტში არა კერძო ადამიანის (სიტუაციის, ქალაქის და ა.შ.) დასასახელებლად, არამედ განსაზღვრული თვისებების მქონე კულტურული ნიშნის გადმოსაცემად.

კულტურათა სხვაობის ერთ-ერთი უმნიშვნელოვანესი მაგალითია ორიგინალი ტექსტიდან **ღვინის სმისა** და **მოლხენის** გადატანა თურქულ თარგმანში. თურქული ლიტერატურა განიცდის დიდ ზეგავლენას არაბული და სპარსული პოეზიისა, ღვინის სმა და თრობა სუფიზმის წარმომადგენელ პოეტთა არაერთ ნაშრომში გვხვდება, ეს აისახა თურქულ პოეზიაშიც. ჩვენ განვიხილავთ კონცეპტ **ღვინოს** ორ განსხვავებულ კულტურაში და ლხენის დროს გამოყენებულ იმ სიტყვების თარგმანს, რომლებსაც უშუალო კავშირი აქვს სმა-ჭამასა და პურობასთან.

საქართველოში ღვინის სმა იყო რიტუალური წესი, რაც ალბათ იმ ძველ ხალხურ წარმოდგენასთან იყო დაკავშირებული, რომ ღვინის წვენი ღვთიური წმინდა სასმელია. ღვინის სმას საჭიროებდნენ არა მხოლოდ კაცნი, არამედ ღმერთნიც. სწორედ ამ რწმენის გამო, ღმერთებისადმი ღვინის შეწირვისა და ძღვენის ჩვეულება გავრცელებული იყო. შეწირული

ღვინო „ზედაშე“ მაღალ და მდაბიო ღმერთებს მიეკუთვნებოდა და რელიგიურ დღესასწაულებებზე გამოიყენებდნენ. ამ „ზედაშეს“ ამზადებდნენ საოჯახო და სატაძრო ზვრებიდან მოწეული ყურძნისგან. რაც შეეხება „ვეფხისტყაოსანს“, პოემის მიხედვით სიუჟეტი მუსლიმურ ქვეყნებში ვითარდება. ისლამის წმინდა წიგნის მიხედვით ღვინის დალევა აკრძალულია, თუმცა, როგორც ვიქტორ ნოზაძე აღნიშნავს: „არისტოკრატია, მაღალი წრე იშვიათად თუ მისდევდა კანონს ღვინის აკრძალვის შესახებ“. ვ. ნოზაძის ეს შეხედულება სრულიად მართებულია, ვინაიდან ჩვენ თურქულ წყაროებში ვხვდებით სელჩუკთა სულთნებს, რომლებიც სასმელის სმითა და გართობით გამოირჩეოდნენ. სელჩუკთა დროს, სპეციალური სასმელის დღეები და ადგილები იყო დაწესებული. ცნობილ სელჩუკ ვეზირს ნიზამულმულქს, სასმელის დღეებისთვის შემუშავებული წესები ჰქონდა, რომლის მიხედვით şarapdar-სასმელზე პასუხისმგებელი პირის მოვალეობებიც განსაზღვრული იყო. ნიზამულმულქის ნაშრომში “Siyasetname” (წიგნი სახელმწიფოს მმართველობის ხელოვნების შესახებ), ერთ-ერთი თავი ეძღვნება სასმელის წვეულებაზე მოქცევის წესებს, რაც მიუთითებს რომ სელჩუკების პერიოდში ასეთი წვეულებები ხშირად იმართებოდა (**Kara**). აქვე ვკითხულობთ, სელჩუკი სულთნები და სახელმწიფო მოღვაწეები გართობის მოყვარულები იყვნენ, სხვადასხვა წვეულებაზე სასმელი, მუსიკა და ცეკვა აქტუალური იყო. მართალია ისლამური წესების შესრულება მათი ცხოვრების განუყოფელი ნაწილი იყო, მაგრამ ამავდროულად გართობაც ამ ცხოვრების მნიშვნელოვან ნაწილს შეადგენდა (**Kara**).

ისლამის გავრცელებამდე თურქულ პოეზიაში, სპარსული და არაბული ლიტერატურის მსგავსად, ღვინო ზოგჯერ მისტიკური, ზოგჯერ კი პირდაპირი მნიშვნელობით გვხვდება. ღვინის კონცეპტის ჩამოყალიბება პოეზიაში Sâkinâme-ს გავრცელებით დაიწყო. Sâkinâme ლიტერატურული მიმდინარეობაა, რომელიც: ნადიმის, სასმელის (ღვინო), სასმელის დამტარებლის, გართობის, ჭამის, ღვინის ჭიქის, მერიქიფის, ნადიმის წეს-ჩვეულებების, ადათისა და მისტიციზმის შესახებ ინფორმაციას მოიცავს. აქ საუბარია ღვინის აღმოჩენაზე, სარგებელსა თუ ზიანზე, ღვინისა და ღვინის ჭიქის ნაირსახეობაზე, სამიკიტნობაზე და სხვა მსგავს საკითხებზე, რომლებიც ხშირ შემთხვევაში წიგნში ცალკე თავებადაა წარმოდგენილი.

მიუხედავად იმისა, რომ თურქულ ლიტერატურაში ღვინის ნამდვილი ფუნქცია და მასთან დაკავშირებული - ლხინი, გართობა, სასმელი, ადრეულ პერიოდში სპარსული და არაბული პოეზიის გავლენით აქტუალური იყო, ისლამის გავრცელებასთან ერთად შეიცვალა, თუმცა რეალურ ცხოვრებაში გართობის მოყვარული მაღალი წრის საზოგადოებისთვის ისლამის გავრცელება ჩვეული ცხოვრების გაგრძელებისთვის ხელისშემშლელი არ აღმოჩნდა.

„ვეფხისტყაოსანში“ სიტყვა **სმა**, **სმა-ჭამა** მხოლოდ რამდენიმე შემთხვევაში გვხვდება ეკვივალენტით თარგმნილი, დანარჩენ შემთხვევაში მთარგმნელს სხვა მიახლოებითი

შესატყვისებით აქვს გადმოცემული, ხშირად კი საერთოდ არ თარგმნის. ჩვენ განვიხილავთ ერთ-ერთ მაგალითს, სადაც კონცეპტი **სმა-ჭამა** პირდაპირაა თარგმნილი:

50: **სმა-ჭამა** დიდად შესარგი, დება რა სავარგულია

დინდ.: **Yeyip içmek** hayırlıdır, cimriliğin faydası ne? (ჭამა-სმა სიკეთის მომტანია, სიძუნწის სარგებლობა რა არის?)

ვ. ნოზაძის მიხედვით ამ ტაეპში უსათუოდ ღვინის და არა წყლის სმაზეა საუბარი, ამას ადასტურებს მომდევნო სტრიქონებიც, რომლის მიხედვითაც თინათინის გამეფებას თან მოჰყვა ნადიმი. აქვე გვინდა აღვნიშნოთ, ამ ტაეპთან დაკავშირებით ლ. რამიშვილის მოსაზრება, რომელიც ზემოხსენებულ ტაეპს იმ აფორიზმის დასაწყისად მიიჩნევს, რომელიც მას მოსდევს:

51: სმა-ჭამა დიდად შესარგი, დება რა სავარგულია

რასაცა გასცემ, შენია, რასც არა, დაკარგულია

დინდ.: **Yeyip içmek** hayırlıdır, cimriliğin faydası ne? (ჭამა-სმა სიკეთის მომტანია, სიძუნწის სარგებლობა რა არის?)

დინდ.: *Elinle verdiği kalır, vermediğin mala acı* (რასაც საკუთარი ხელით გასცემ შეგრჩება (სიკეთედ), რასაც (ქონებას, მატერიალურს) არ გასცემ გაგიმწარდეს)

ლ. რამიშვილის შეხედულებით ეს აფორიზმი ერთი მთლიანია და მისი აზრის დანაწევრება, მის დამახინჯებას ნიშნავს. აქვე დასძენს: ეს იმიტომ ხდება, რომ მეორე ნაწილი უფრო კეთილშობილურად ჟღერს, ვიდრე პირველი. სინამდვილეში კი აქ არა მხოლოდ იმაზეა საუბარი, რომ გაცემა კარგია და სიძუნწე ცუდი, არამედ სილაღეზე, სიცოცხლის სიყვარულზე და იმაზე, რომ სილაღე შეუთავსებელია სიძუნწესთან, ხელმოჭერილობასთან. ამ აფორიზმის ნამდვილი აზრი ისაა, რომ სილაღე და სიცოცხლის სიყვარული შეუთავსებელია სიძუნწესთან. აქ მხოლოდ სხვების მიმართ სიძუნწე კი არ იგულისხმება, არამედ საკუთარი თავის მიმართ სიძუნწეც, ანუ ის სულიერი მდგომარეობა, რომელში მყოფსაც ეშინია დაკარგვის, გაფლანგვის, განიავების და ზოგავს, აგროვებს, ხელს უჭერს, ენანება... სილაღე, ლხინი, მხიარულება რუსთაველისთვის სიკეთე, სიცოცხლისმომფენია და ის ბუნებრივადაა შერწყმული გულკეთილობასთან, გულუხვობასთან, გაცემასთან, დაუნანებლობასთან. ესაა რუსთაველის ფილოსოფია და არაა საჭირო მისი დანაწევრება, ერთი წინადადების ორად გაყოფა და ცალ-ცალკე აღქმა, რადგან ის მხოლოდ ასე ერთად, მთლიანობაშია ის, რაც პოეტმა დაწერა და იგულისხმა. ლ. რამიშვილის მოსაზრება ლოგიკურად მიგვაჩნია, თუმცა თუ ამ შეხედულებას თურქულ თარგმანს შევადარებთ, ორიგინალი ტექსტისგან განსხვავებული სურათი გვხვდება, რადგან თურქულ თარგმანში აფორიზმს „რასაცა გასცემ, შენია, რას არა, დაკარგულია“ - *Elinle verdiği kalır, vermediğin mala acı* - (რასაც საკუთარი ხელით გასცემ შეგრჩება (სიკეთედ), რასაც

(ქონებას, მატერიალურს) არ გასცემ გაგიმწარდეს) გამარტივების ელფერი დაჰკრავს. თარგმანში პირდაპირი მნიშვნელობით სიძუნწეზეა საუბარი, ვინაიდან მთარგმნელს შემოტანილი აქვს სიტყვა - mal. ეს ლექსიკური ერთეული ქართულ-თურქულ ლექსიკონში განმარტებულია შემდეგნაირად - 1) ქონება, საკუთრება; სიმდიდრე; ავლა-დიდება; დოვლათი; 2) საქონელი. როგორც ვხედავთ, თარგმანში ხაზგასმულია მატერიალურ ხელგაშლილობაზე და არა ცნობიერების იმ მდგომარეობაზე, რომელზეც რამიშვილი საუბრობს.

განვიხილოთ თურქული თარგმანის ზოგიერთი შემთხვევა, სადაც კონცეპტები **სმა და მღერა**, **სმა-ჰამა**, **სმა** გვხვდება.

51: მეფე **სმასა და მღერასა** იქმს, მეტად მოილხინებდა

დინდ.: Şah böylece zevke dalıp, **eğlenceye** verdi gönül (შაჰი სიამოვნებაში ჩაეფლო, მთელი გულით მხიარულებას მიეცა)

166: ცოტასა ხანსა ვარჩივე გაჭრა **სმასა და მღერასა**

დინდ.: Biraz gezip dolaşmak için gidiyorum uzak ile (სახეტილოდ მივდივარ შორს)

56: დღე ერთ გარდახდა პურობა, **სმა-ჰამა** იყო, ხილობა

დინდ.: İlk ziyafet günü geçti, gitti hayli meyve, **şarap** (პირველი დღის წვეულება დასრულდა, ბლომად ხილი, ღვინო დაიხარჯა)

687: **სმა გარდახდა**, თავის-თავის გაიყარნეს მსმელნი შინა

დინდ.: **Meclis dağıldı**, misafirler çekildiler odalarına (წვეულება დასრულდა, სტუმრები ოთახებში დაბრუნდნენ)

1075: **სმა**, გახარება, თამაში, ნიადაგ არს სიმღერები

დინდ.: Bizim günlerimiz şenlik, şamata, **eğlencede** geçer (ყოველ დღეს მხიარულებით, ხმაურითა და გართობით ვატარებთ)

კონცეპტების **სმა და მღერა** ორი მაგალითი წარმოვადგინეთ, რომელიც პირველ ჯერზე თარგმნილია **eğlence** სიტყვით, მეორე შემთხვევა კი განულებულია. **Eğlence** - გართობა, დროის მხიარულად გატარება; წვეულება; საღამოს წვეულება. თუმცა დივანის ლიტერატურაში ამ სიტყვას წარმოთქმისთანავე სასმელთან აკავშირებდნენ. დივანის პოეზიაში სიტყვა **eğlence**, პირველ რიგში სასმელის წვეულებასთან ასოცირდება. ამ წვეულებაზე საზოგადოებრივი თავყრილობა იმართებოდა, რომლის განუყოფელი ატრიბუტი სასმელი გახლდათ. ამ წვეულების შემადგენელი ნაწილი იყო: შეყვარებული, ჩანგი, სასმელის ჭიქა და სხვა. წვეულებაზე მუსიკალური ინსტრუმენტებს ვხვდებით და ამ მუსიკის ფონზე სასმელს ეტანებოდნენ. მთარგმნელის პოზიცია კონცეპტების **სმა და მღერას** თურქულ თარგმანში გადატანასთან დაკავშირებით სრულიად მართებულად მიგვაჩნია, რადგან სიტყვა **eğlence** ზუსტად იმავე აზრს, ემოციას გამოხატავს, რასაც ორიგინალი ტექსტი. შემდეგი კონცეპტებიც

ადეკვატურადაა გადატანილი. **სმა-ჭამა** თარგმნილია **şarap** (ღვინო) კონცეპტით. როგორც უკვე აღვნიშნეთ მეცნიერი ვ. ნოზაძე მიიჩნევს, რომ სმაში უთუოდ ღვინის სმა იგულისხმება. რაც შეეხება **სმა გარდახდა** თარგმნილია როგორც **Meclis dağıldı**, რაც წვეულების დასრულებას ნიშნავს და წყარო ტექსტის შესაბამისია.

კულტურული კონცეპტების თარგმანს მთარგმნელმა განსაკუთრებული ყურადღება უნდა მიაქციოს. მთარგმნელს კონცეპტების თარგმანისას, ისევე როგორც სხვა შემთხვევაში შინაარსობრივად ტექსტი სწორად ესმის და ცდილობს თარგმანი ორიგინალ ტექსტთან შეპირისპირებით შესაბამისად წარმოადგინოს, თუმცა ხშირ შემთხვევაში ვერ ახერხებს წყარო ტექსტის ეკვივალენტურად თარგმნას. ეს კი იწვევს რუსთაველის პოეტიკის თავისებურებების შერბილებას.

§5. თარგმანის განვრცობა. მთარგმნელის ინტერპრეტაცია

(ექსპლიციტი და იმპლიციტი)

თარგმნის პროცესში ავტორისეული შეტყობინების გარკვეული ცვლილება ყოველთვის ხდება, რაც სამიზნე ტექსტში ინფორმაციის კლებას ან მატებას იწვევს. ორიგინალი ტექსტის ინტერპრეტაცია გულისხმობს ორიგინალ ტექსტთან ერთგულებას. ჩვენ უკვე განვიხილეთ „ვეფხისტყაოსნის“ თურქულ თარგმანში სიტყვათა კლების შემთხვევები. თარგმანში ასევე დასტურდება სიტყვათა მატების, ტაეპის განვრცობის არაერთი შემთხვევა.

განვიხილავ ზოგიერთ მათგანს.

91: უბრძანა: ხელთა აიღეთ **აბჯარი** თქვენ საომარე.

დინდ.: Onlara emr etti ki, **kılıç, kalkan ve ok** alın (მათ უბრძანა, აიღეთ ხმალი, ფარი და ისარი).

დამოწმებულ ტაეპის **აბჯარი** მთარგმნელს სამი ლექსიკური ერთეულით გადააქვს: **ხმალი, ფარი, მშვილდი**.

აბჯარი ქართულ განმარტებით ლექსიკონში განმარტებულია შემდეგნაირად - სამხედრო საჭურველი, იარაღი. თარგმანში, როგორც უკვე აღვნიშნეთ, მის შესატყვისად **ხმალი, ფარი, მშვილდია** გამოყენებული. ამ შემთხვევაში საქმე გვაქვს პრაგმატული ადაპტაციის მაგალითთან. მთარგმნელი მიმართავს პრაგმატულ ადაპტაციას, რათა გაანეიტრალოს სათარგმნ კულტურაში ეკვივალენტის არარსებობა და განსხვავება, ასევე ენობრივი ნორმის, უზუსის რღვევა და თავისუფალი თარგმანი.

რუსთაველისეული ტექსტის იმპლიციტურად გადმოცემული ინფორმაცია თარგმანში გადატანილა ექსპლიციტური ხერხით:

84: **შავი ცხენი** სადავითა ჰყვა ლომსა და ვითა გმირსა

დინდ.: Gördüler ki, yapışmıştır **küheylanın** yularından (დაინახეს, ჩაბლაუჭებოდა ცხენის ავშარას)

შავი ცხენი თარგმნილია სიტყვით **küheylan**, რაც ნიშნავს წმინდა სისხლის არაბულ ცხენს. ტარიელის დიდგვაროვანი წარმომავლობა ორიგინალი ტექსტის მომდევნო ტაეპში ხდება თვალსაჩინო, როდესაც საუბარია ცხენის მარგალიტებით მოკაზმულობაზე - *ხშირად ესხა მარგალიტი ლაგამ-აბჯარ-უნაგირსა*. მთარგმნელმა კი ისევ გაუსწრო მოვლენების განვითარებას და **küheylan** სიტყვით, ტარიელის მაღალი სოციალური ფენის წარმომობას თავიდანვე გაუსვა ხაზი.

განვრცობა შეიძლება განპირობებული იყოს სხვადასხვა მიზეზით, ორი სხვადასხვა კულტურის გამო მთარგმნელს შესაძლოა მოცემული ინფორმაციის უკეთ გასაგებად დამატებითი კონცეპტების შემოტანა დასჭირდეს, ზოგ შემთხვევაში კი რითმის რღვევის თავიდან აცილების მიზნით მთარგმნელი დამატებით ლექსიკურ ერთეულებს იყენებს. ძნელია დასკვნის გამოტანა იმის შესახებ, თუ რამდენად გამართლებულია მთარგმნელის ეს სტრატეგია. თუმცა თარგმნილი ტექსტის ადეკვატურობა გულისხმობს წყარო ტექსტში მოცემული ინფორმაციის ამომწურავად გადმოცემას, რის გამოც შესაძლოა ტექსტში მატება-კლება დადასტურდეს. მთავარია, ამ შემთხვევებმა ტექსტის ღირებულება არ დააკნინოს, არ გამოიწვიოს ტექსტის კოჰერენტულობის რღვევა, ან ტექსტში დამატებითი შინაარსის შემოტანა.

§6. მუსიკალური ინსტრუმენტების თარგმანი

უხსოვარი დროიდან მოყოლებული ადამიანი თავის მუსიკალურ მოთხოვნილებას მარტო თავისი ხმით კი არა, არამედ სხვადასხვა საგნის ხმის გამოყენებითაც ცდილობდა და ახერხებდა. დროთა განმავლობაში ბევრნაირი განსხვავებული აგებულებისა და მასალის მქონე საგანი აღმოჩნდა ამ მიზნის მისაღწევად გამოსადეგი. თანდათანობით, თითოეულისთვის განკუთვნილი სახელის გარდა, ყველასთვის საერთო სახელიც გაჩნდა. ასეთ ზოგად ტერმინად უძველესი დროიდანვე ძველ ქართულში **საკრავი** იყო მიღებული. სულხან-საბას განმარტებით, საკრავი არის ყოველი სამწყობრო ძალთა და ნესტუთანი. რაც ნიშნავს იმას, რომ **საკრავი** როგორც სიმებიანი, ისევე ჩასაბერი სამუსიკო იარაღის აღმნიშვნელი სიტყვაა.

როგორც ივ. ჯავახიშვილი მიუთითებს, მუსიკალურ საკრავებს სამ ძირითად ჯგუფად ყოფდნენ. „ვეფხისტყაოსანში“ გამოყენებულ საკრავებს ჩვენც ამ ჯგუფების მიხედვით განვიხილავთ და შევადარებთ თურქულ თარგმანს.

ნაშრომში განხილულ მუსიკალურ საკრავებს თურქულ ენაში აქვთ შესატყვისი, უმრავლესობა თურქულ ლიტერატურაში ფართოდ გავრცელებული ცნობილი მუსიკალური საკრავია. ეკვივალენტით თარგმნილი მუსიკალური ინსტრუმენტებია **ებანი'-saz'**, **ბარბითი'-barbüd'**, **ნა' – ney'**, **წინწილანი'-zil'**, **ნობა'**, **ნობათი' – savaş davulu'**, **ტაბლაკი'-davul'**, **cenk aletleri'**, **დაბდაბი' – büyük davul**. გვხვდება შემთხვევები, როცა ზემოაღნიშნული მუსიკალური საკრავები (ებანი', ბარბითი', ნა', წინწილა', ნობა' და ნობათი') თურქულ ტექსტში მთარგმნელს რითმის საჭიროების გამო გამოუტოვებია. ზოგჯერ მთარგმნელს არაეკვივალენტური ლექსიკური ერთეული გამოუყენებია (**წინწილა' – saz ve davul'**, **ევენანი' – ney'**), ზოგჯერ მთარგმნელი ერთსა და იმავე საკრავს სხვადასხვაგვარად თარგმნის (**ბუკი' – kontrabas'**, **davul'**, **cenk aletleri'**), თუმცა შესატყვისი მხოლოდ ერთია. თურქულ ენაში ეკვივალენტები აქვს **ჩანგი – çeng**, **ჩადანა – çegane**, **ქოსი – kös** მუსიკალურ ინსტრუმენტებს, მიუხედავად ამისა მთარგმნელს არ გადააქვს ისინი „ვეფხისტყაოსნის“ თურქულ თარგმანში.

თავი IV

„ვეფხისტყაოსნის“ თურქული თარგმანის კორპუსლინგვისტური ანალიზი და კვლევის შედეგები

§1. „ვეფხისტყაოსნის“ თურქული თარგმანის პარალელური კორპუსის აგების პრინციპი ზოგადი ცნობები კორპუსლინგვისტიკის შესახებ

„ვეფხისტყაოსნის“ თურქული თარგმანის პარალელური კორპუსის შესაქმნელად პირველ ეტაპზე განხორციელდა თურქული თარგმანის დიგიტალიზაცია, შემდეგ კი ორიგინალ ტექსტთან მისი დაპარალელება. რუსთაველის პოემის ორიგინალი ტექსტისა და თარგმნილი ტექსტის დაპარალელების შემდეგ კი მოხდა ტექსტის ალინირება.

ტერმინი კორპუსლინგვისტიკა, პირველად დიდ ბრიტანეთში გაჩნდა და ის მეცნიერებაში ახალ პარადიგმად მიიჩნეოდა, რომელიც თეორიულ და ისტორიულ ცოდნაზე იყო დამყარებული. კორპუსის ლინგვისტიკა ფოკუსირებულია კორპუსის შეგროვებასთან, საგულდაგულოდ შეგროვებული ტექსტური ენობრივი მონაცემების ნაკრების შექმნაზე, რომელიც არის ენის შესწავლის წყარო. კორპუსლინგვისტიკა იმ კონცეპტუალურ ჩარჩოშია მოქცეული, რომელიც ენისადმი ემპირიული მიდგომით გამოირჩევა. კორპუსის ანალიზის განვითარებაში 1940-1950-იან წლებში დიდი წვლილი შეიტანეს ამერიკელმა სტრუქტურალისტებმა, თუმცა 1950-1980-იან წლებამდე ჩომსკის კრიტიკის გამო კორპუსის კვლევებთან დაკავშირებით უძრაობის პერიოდი დაიწყო, 1980 წლიდან კი კომპიუტერის გავრცელების შემდეგ ეს საკითხი კვლავ აქტუალური გახდა.

§2. პარალელური კორპუსი

პარალელური კორპუსი გულისხმობს ორიგინალი ტექსტისა და მისი თარგმანის ან თარგმანების დაპარალელებას. პარალელური კორპუსის ცნება კომპიუტერული კორპუსის ლინგვისტიკას რამდენიმე საუკუნით უსწრებს. შუა საუკუნეებიდან მოყოლებული ე.წ. „პოლიგლოტური“ ბიბლიები გამოიცემოდა, რომელიც მოიცავდა ბიბლიური ტექსტების, ებრაულ, ბერძნულ, ლათინურ და ზოგჯერ ხალხურ ვერსიებს. იმისათვის, რომ კორპუსი მაქსიმალურად შედეგიანი იყოს, საჭიროა სიღრმეში წასვლა და იმის დადგენა, თუ რომელი წინადადებებია ამ ქვეკორპუსებში ერთმანეთის თარგმანები. უფრო ზუსტად, რომ განვმარტოთ, ორიგინალ ტექსტში წარმოდგენილი წინადადება და ამ წინადადების შესატყვისი თარგმნილ ტექსტში.

§3. ტექსტის აღინირება

აღინირება კორპუსლინგვისტიკური ტერმინია და გულისხმობს ტექსტის შინაარსობრივი სტრუქტურული ელემენტების დაკავშირება-შეერთებას; არსებობს აღინირების სამი სახე 1) წინადადების აღინირება; 2) სიტყვების აღინირება; 3) ფრაზების აღინირება;

1) წინადადების აღინირება

წინადადების აღინირება გულისხმობს წყარო-ტექსტისა და მიზან-ტექსტის დაპარალელებას წინადადებების დონეზე და მოითხოვს შინაარსობრივად ეკვივალენტური სტრუქტურული ერთეულების დაკავშირებას ერთმანეთთან; მაგალითად:

[ნახეს, უცხო მოყმე ვინმე ჯდა მტირალი წყლისა პირსა]

[Gördüler ki yapışmıştır küheylanın yularından

Derenin yanında oturup ağlayan bir garip oğlan]

წინადადების აღინირების დროს, როდესაც სტროფულ დაპარალელებას ვახდენთ, ორიგინალი ტექსტის სტრიქონის შინაარსი ზოგჯერ არ შეესაბამება თარგმნილი ტექსტის სტრიქონის შინაარსს. მაგალითად:

უბრძანა: „რადმცა ვიწყინე თქმა შენგან საწყინარისა“!

ფიცა მზე თინათინისი, მის მზისა მოწუნარისა.

ავთანდილ იტყვის: „დავიწყო კადრება საუბნარისა:

და ნუ მოჰკვებ მშვილდოსნობასა, თქმა სჯობს სიტყვისა წყნარისა.

Yemin etti gökte güneşe çıkma diyen Tantana'ya

Şah söz verdi; ne söyleyen asla darılmam diye.

Aftandil de arz etti ki, şimdi söyleyebilirim;

Okçu isen hüner göster, ne verirler övünmeye?

2) სიტყვების აღინირება

სიტყვების აღინირება გულისხმობს ორი ან მეტი ტექსტის უმცირეს შინაარსობრივ ან სტრუქტურულ სემანტიკაში (წინადადება, სტრიქონი) სიტყვების ლექსიკურ-სემანტიკური ან ფუნქციური ეკვივალენტების ურთიერთდაკავშირებას მაგალითად:

ორიგინალი	თარგმანი
უბრძანა	Onlara emr etti ki (მათ უბრძანა რომ)
ხელთა	-
აიღეთ	Alın (აიღეთ)
აბჯარი	Kılıç, kalkan ve ok (ხმალი, ფარი და მშვილდი)
თქვენ	-
საომარე	-

როგორც ცხრილიდან ჩანს, თარგმანში შესაძლოა დამატებული ან გამოტოვებული იყოს სიტყვა ან ფრაზა. მაგალითად, დამატებულია ნაცვალსახელი **Onlara (მათ)**, ლექსიკური ერთეული **აბჯარი** პრაგმატული ადაპტაციის გზითაა გადასული თარგმანში **Kılıç, kalkan ve ok - ხმალი, ფარი და მშვილდი**; გამოტოვებულია სიტყვები **ხელთა, თქვენ და საომარე**. სიტყვების დამატების არსებობა შესაძლოა, განპირობებული იყოს ენებს შორის განსხვავებული გრამატიკული წესების გამო ან წარმოდგენდეს მთარგმნელის ინტერპრეტაციას. რაც შეეხება გამოტოვებულ სიტყვებს, ამის მიზეზი, მეტწილად, სამიზნე ენაზე შესატყვისის უქონლობაა.

3) ფრაზების აღინირება

ფრაზების აღინირება გულისხმობს სახელური და ზმნური ფრაზების გამოყოფას (წინადადების სინტაქსურ სტრუქტურაზე დაყრდნობით) და მათ ერთმანეთთან დაკავშირებას. ფრაზების აღინირება გვხმარება ვიკვლიოთ თარგმანის ეკვივალენტურობის საკითხი, განსაკუთრებით მთარგმნელის მხრიდან განვრცობებისა და ინტერპრეტაციების აღმოჩენისა და შეფასების მიზნით, მაგალითად:

[ნახეს] [უცხო მოყმე ვინმე] [ჯდა მტირალი] [წყლისა პირსა]

[Gördüler ki]yapışmıştır küheylanın yularından

[Derenin yanında][oturup ağlayan][bir garip oğlan]

როგორც მ. თანდაშვილი აღნიშნავს, ფრაზული აღინირება დანარჩენი ორი სახისგან იმით განსხვავდება, რომ საშუალებას გვაძლევს უფრო ღრმად ჩავიხედოთ თარგმანის ადეკვატურობაში ინფორმაციული სტრუქტურის ეკვივალენტობის თვალსაზრისით. ვიზუალიზაციიდან კარგად ჩანს, რომ არც ერთი თარგმანი არ ემთხვევა ორიგინალ ტექსტში მოცემულ ინფორმაციულ სტრუქტურას. ერთი შეხედვით უწყინარი ცდომილება - ინფორმაციული სტრუქტურის მოდიფიცირება ელემენტების გადაადგილების ხარჯზე - არსებითად არღვევს წყარო ტექსტის კოგნიტურ სტრუქტურას, რომელიც წინადადებაში გადმოცემული მოქმედების როგორც კოგნიტური, ისე ლოგიკური თანმიმდევრობის თვალსაზრისით, უზადოდ არის გამართული. ლოგიკური თანმიმდევრობა გულისხმობს იმას, რომ უცხო მოყმის დანახვა, მისი მდგომარეობისა და გარემოს აღწერის პროცესი თანმიმდევრულია, ხოლო თარგმანში ეს თანმიმდევრობა დარღვეულია, ეს თვალსაჩინოდ ჩანს ქვემოთ მოცემულ ტაეპში და მის თარგმანში.

[ნახეს] [უცხო მოყმე ვინმე] [ჯდამტირალი] [წყლისაპირსა]

[Gördüler ki] yapışmıştır küheylanın yularından

[Derenin yanında][oturup ağlayan][bir garip oğlan]

ორიგინალი ტექსტის პირველი ტაეპის თურქული თარგმანი, ნაწილობრივ მოქცეულია ორ ტაეპში. თარგმანის შინაარსი კი ასეთია: *დაინახეს, ჩაბლაუჭებოდა ცხენის ავშარას, მდინარის გვერდით მჯდარი მტირალი უცხო მოყმე*, ამის შემდეგ კი გრძელდება რუსთველისეული თხრობა. წყარო ტექსტში იმპლიციტურად გადმოცემული ინფორმაცია უცხო მოყმის წარმომავლობის შესახებ მთარგმნელმა ნაადრევად გაამჟღავნა პირველივე ტაეპში, რომელშიც ის შავ ცხენს პირდაპირ არაბული წმინდა სისხლის ცხენად - **küheylan** თარგმნის.

„ვეფხისტყაოსნის“ თურქული თარგმანის დაპარალელების პროცესში გამოვიყენებთ ფრაზულ აღინირებას. დაპარალელებული წყარო ტექსტისა და სამიზნე ტექსტის შედარების საფუძველზე მოხდება თარგმანში არსებული ცვლილებების კლასიფიკაცია, რაც გვაჩვენებს საერთო სურათს, თუ რა დაიკარგა თარგმანში, მთარგმნელის ინტერპრეტაცია იგრძნობა თუ არა და რაც ყველაზე მნიშვნელოვანია, რამდენად ადეკვატურადაა შესრულებული თარგმანი.

§4. კორპუსლინგვისტური კვლევის შედეგები: კონცეპტი მზე’ და მთვარე’

„ვეფხისტყაოსანში“ და მათი ეკვივალენტები თურქულ თარგმანში

„ვეფხისტყაოსანში“ ყველაზე ხშირად ნახსენები სიტყვებიდან განსაკუთრებით მნიშვნელოვანია კონცეპტები **მზე’** და **მთვარე’**, რომლებიც თარგმანში მხატვრულ ხერხებადაც გამოიყენება.

4.1 მზე’ „ვეფხისტყაოსნის“ თურქულ თარგმანში

კორპუსლინგვისტური ანალიზის მიხედვით „ვეფხისტყაოსანში“ მზე 319-ჯერაა ნახსენები. ჩვენ განვიხილავთ მზის ეკვივალენტებს თურქულ თარგმანში, რის შედეგადაც გამოვიკვლევთ თარგმანის ადეკვატურობის ხარისხს. მზის კონცეპტის კვლევის პროცესში გამოვიყენებთ პროფ. მ. თანდაშვილის კვლევის მოდელს, რომელიც თავის ნაშრომში „დიგიტალური რუსთველოლოგია“ ვრცლად აქვს წარმოდგენილი. მზე პოემაში სხვადასხვა ფუნქციით გვხვდება, რომელიც შემდეგ ჯგუფებშია თავმოყრილი:

- 1) „მზე“, როგორც ასტროლოგიური სხეული;
- 2) „მზე“, როგორც მხატვრული ხერხი;
- 3) „მზე“, როგორც „პირ-მზე“;
- 4) „მზე“, როგორც ფიცის ფორმულა;

ბილალ დინდარის თურქულ თარგმანში მზე, როგორც ასტროლოგიური სხეული ძირითადად დენოტაციური თარგმანითაა გადატანილი, რაც შინაარსის უცვლელობას გულისხმობს. გვხვდება შემთხვევები, სადაც ლექსიკური ერთეული მზე - თარგმნილი არაა, რამაც ტექსტის მხატვრული სურათის შემსუბუქება გამოიწვია.

ზემოთ დასახელებული მაგალითების ანალიზის მიხედვით, მზე, როგორც ასტროლოგიური სხეული მთარგმნელის მიერ ძირითადად დენოტაციური ეკვივალენტითაა გადატანილი. დენოტაციური ეკვივალენტი გულისხმობს შინაარსის უცვლელობას, რაც ნიშნავს იმას, რომ სიტყვა **მზე** - თურქულ ენაში შესატყვისი ლექსიკური ერთეულით - **güneş**-ითაა ჩანაცვლებული.

როგორც ზემოთ აღვნიშნეთ, მთარგმნელს ძირითადად უცვლელად გადააქვს სიტყვა **მზე** სამიზნე ტექსტში, თუმცა დასტურდება განსხვავებული შემთხვევებიც.

ორიგინალ ტექსტში ტაეჰში წარმოდგენილია არსებითი სახელის უარყოფითი ფორმა - **უმზეობა**, თარგმანში კი ჩანაცვლებულია **güneşi görmeyen- მზის უნახავი**. მიუხედავად იმისა, რომ თურქულ ენაში **siz-** წარმოადგენს უქონლობის აფიქსს, მთარგმნელს შეეძლო **güneşsiz** (უმზეო)ფორმა გამოეყენებია. აღსანიშნავია, რომ ზემოხსენებული ფორმით ჩანაცვლების გარეშე პირველ შემთხვევაში თარგმანი ადეკვატურადაა შესრულებული და ტექსტის კოჰერენტულობა არ ირღვევა, რაც შეეხება მეორე ტაეჰს მთარგმნელის სტრატეგია სრულიად გაუგებარია, რადგან წყარო ტექსტს თარგმანი არ შეესაბამება, შესაბამისად ვერც იმას ვიფიქრებთ, რომ ამ ხერხს მიმართავს რითმის საჭიროებისთვის.

830: მაგრა ვარდსა **უმზეობა** გაახმობს და ფერსა აკლებს

დინდ.: Ancak **güneşi görmeyen** gül sararıp solar imiş

886: ვარდი ვერ არის **უმზეოდ**; იყოს, დაიწყებს ჭნობასა

დინდ.: Yaprakları gazel olur **güneş görmeyen** nergislerin

დასტურდება ხუთი შემთხვევა, როცა **მზე** როგორც ასტროლოგიური სხეული თარგმნილი არაა. ვინაიდან, პოეტური ტექსტის თარგმანის შესაფასებლად მისი მხატვრულობის ხარისხის და ორიგინალის მთავარი იდეის გადმოცემა უმნიშვნელოვანესია, კონცეპტ **მზის** უთარგმნელობა, პოემის მაღალმხატვრულობის იდეას აკნინებს.

ბ) მზე, როგორც მხატვრული ხერხი

მზე, როგორც შედარება. სიტყვა **მზე** პოემაში თანდებულიანი და უთანდებულო ბრუნვის ფორმითაა გადმოცემული. პირველ რიგში განვიხილავთ მზეს, რომელიც გვხვდება ვითარებითი ბრუნვის ფორმით. მ. თანდაშვილი გვთავაზობს ხერხს, რომლის მიხედვითაც შედარებისა და მეტაფორის გარჩევა ადვილად შესაძლებელია: „ 1. მზე, როგორც შედარების ობიექტი, ასტროლოგიური მნიშვნელობით არის გამოყენებული, ვინაიდან ვერც ერთ მაგალითში მზეს ვერ ჩავანაცვლებთ სხვა სახელით; 2. თარგმანში მზის გამოყენების ეს შემთხვევები ცალსახად არის გადატანილი, როგორც შედარება“.

135: კვლაცა ჰკადრა: „აჰა,მზეო, რათგან ღმერთმან **მზედ** დაგბადა.

დინდ.: Oh! **Güneşim benim!** Diye, cevap verdi koç Aftandil.

702: მზე შემიფიცავს თავისა, ჩემგან **მზედ** სახედავისა.

დინდ.: Kendi yegane güneşime yemin ettim pehlivana.

677: ანუ ვით პოვა იგი ყმა, მისგანვე **მზედ** დასახული.

დინდ.: Dedi, bir kahraman buldum, kıskandırır gökyüzünü

დამოწმებულ მაგალითებში, სადაც შედარება **მზედ** უსწრებს სიტყვებს - **დასახულ, სახულ** ან თარგმნილი არაა, ან კიდევ განსხვავებული შესიტყვებებითაა გადატანილი. პირველ შემთხვევაში ტარიელის მიმართ გამოყენებული შედარება **მზედ** განულებულია, მომდევნო ტაეპებში, როდესაც **მზედ** ნესტან-დარეჯანს მიემართება თარგმნილია, როგორც **ულამაზესი**, ხოლო მესამე შემთხვევაში ტარიელთან მიმართება გადატანილია განსხვავებულად: **მზიანი სახე**, სავარაუდოდ, ეს განპირობებულია ფრაზით: **პირისა მზედ სახულისა**’.

მზე, როგორც მეტაფორა. მზე, როგორც მეტაფორა თარგმანში ხშირად იკარგება. ზემოთ წარმოდგენილი ორიგინალი ტაეპების თურქულ თარგმანთან დაპარალელების დროს, თვალსაჩინო გახდა სხვადასხვა შემთხვევა, რომლებსაც შეგვიძლია ვუწოდოთ: უთარგმნელი შემთხვევები (როდესაც მეტაფორები თარგმნილი არაა), კულტურული კონცეპტებით ჩანაცვლების შემთხვევები (როცა თურქული ენისა და კულტურისთვის დამახასიათებელი შესატყვისები შეინიშნება), მეტაფორა - მზე, რომელიც თურქულ თარგმანში ნაცვალსახელით ან პერსონაჟის სახელითაა ჩანაცვლებული, მეტაფორის არსებითი და ზედსართავი სახელებით ჩანაცვლების შემთხვევები.

წარმოგიდგენთ კულტურული კონცეპტებით, ნაცვალსახელით, ეპითეტით, არსებითი და ზედსართავი სახელებით ჩანაცვლების შემთხვევებს და განვიხილავთ თუ რომელ პერსონაჟს მიემართება.

მიემართება ნესტან-დარეჯანს - **güzel** – ლამაზი, **gül endam**- ვარდის ტანიანი, **sevgilim**- ჩემი საყვარელი (2-ჯერ), **tutsak** - ტყვე, **gül** - ვარდი, **kız** - ქალი (სამჯერ) , **gül yüzlü**- ვარდის სახიანი, **Nestan**- ნესტანი, **Nestan darecan** - ნესტან-დარეჯანი (2-ჯერ), **O** - ის, **güneş yüzlü**- მზის სახიანი, **afetimi** - კალმით ნახატი, ძალიან ლამაზი ქალი; **dilberi** - გულწარმტაცი, თვალწარმტაცი, კალმით ნახატი; **sevgili** - საყვარელი.

მიემართება თინათინს - **sevgili** - საყვარელი (4-ჯერ), **güneş yüzlü** - მზის სახიანი (2-ჯერ), **sevimli dildarım**- ჩემი თვალწარმტაცი საყვარელი, **yarın** - შენი სატრფო, **şule**- სხივი, ნაპერწკალი; **sevgilim** - ჩემი საყვარელი (2-ჯერ), **nigari** - ტურფა.

მიემართება ავთანდილს - **canan** - სატრფო, **ay yüzlü** - მთვარის სახიანი (2-ჯერ), **cengaveri** - გულადი, **güneş yüzlü** - მზის სახიანი.

მიემართება ტარიელს - **kalbi elem** - გულ-დარდიანი.

გ) მზე, როგორც პირ-მზე. როგორც უკვე აღვნიშნეთ, „ვეფხისტყაოსანში“ მზე პერსონაჟთა სილამაზის სიმბოლოა, ძირითადად კი მთავარ გმირთა პიროვნული, ესთეტიკური ღირებულებების გამომხატველი. მ. თანდაშვილის მიხედვით, პოემაში **მზე** სტილისტური ფიგურის ფუნქციით ხშირად გამოიყენება კომპოზიტი **პირ-მზე**. იგი 16-ჯერ დასტურდება ტექსტში სხეულის ერთ-ერთ ნაწილთან - პირთან მიმართებაში...

ეს კომპოზიტი „ვეფხისტყაოსანში“ ავთანდილისა და ნესტან-დარეჯანის მიმართ გამოიყენება.

ავთანდილი პირ-მზედ 10-ჯერ მოიხსენიება. კონცეპტი **პირ-მზე** უმეტეს შემთხვევაში თარგმანში არაა გადატანილი. ერთ შემთხვევაში გვხვდება მიახლოებითი თარგმანი **güneş yüzlü**- მზის სახიანი, თურქულ პოეზიაში პერსონაჟის მშვენიერების გამოსახატავად გავრცელებული ეპითეტია **gül yüz**- ვარდის სახე. დანარჩენი ორი შემთხვევა კი **yiğit** - ვაჟკაცი (მამაკაცი) და **yakışıklı**-მოხდენილითაა (მამაკაცი) გადატანილი.

„ვეფხისტყაოსანში“ **პირ-მზე** კომპოზიტის დანარჩენი 6 შემთხვევა ნესტან-დარეჯანის მიმართაა გამოყენებული. კონცეპტი „**პირ-მზე**“ ნესტან-დარეჯანთან მიმართებით, მხოლოდ ერთხელ არაა გადატანილი. სხვა შემთხვევაში ჩანაცვლებულია ზედსართავი სახელით **Güzel** (ლამაზი), კულტურულ-სპეციფიკური კონცეპტებით **ay yüzlü** (=მთვარის სახიანი) – 3-ჯერ და **gül yüzlü** (=ვარდის სახიანი) – 1-ჯერ. როგორც მაგალითებიდან ჩანს, მთარგმნელი ორიგინალ ტექსტთან ყველაზე მიახლოებულ თარგმანს **güneş yüzlü** (=მზის სახიანი) მხოლოდ ერთხელ

იყენებს, დანარჩენ შემთხვევებში კი ძირითადად თურქულ ლიტერატურაში გავრცელებულ – **gül yüzlü, ay yüzlü** კონცეპტებს და **güzel, yakışıklı, yiğit** ზედსართავ სახელებს იყენებს.

დ) მზე, ფიცის ფორმულაში. ფიცის ფორმულა თარგმანში 4 ტაეპში დასტურდება, აქედან ერთი პრაგმატული ეკვივალენტის გამოყენების შემთხვევაა - **Yemin ederim**- ვფიცავ; დანარჩენი სამი შემთხვევა კი ახლავს სხვადასხვა კომპონენტს. მაგ: **yemin ederimbuna yürekten** - გეფიცებითა მას გულით; **Senin canına yemin ederim ki** - შენს სიცოცხლეს ვფიცავ რომ; **Gül yüzüne yemin ederim ki** - შენს ვარდის სახეს გეფიცები რომ.

მართალია უკანასკნელ მაგალითებში კონცეპტი **მზე** არაა შენარჩუნებული, მაგრამ მთარგმნელი ცდილობს მხატვრულობის შენარჩუნებას.

როგორც დავინახეთ, „ვეფხისტყაოსნის“ თურქული თარგმანში კონცეპტი **მზე** ყველაზე ადეკვატურად მზის, როგორც ასტროლოგიური სხეულის გადატანის დროს დასტურდება. ყველაზე ხშირია მზის, როგორც მეტაფორის გადატანის დროს წარმოქმნილი განსხვავებები. მზე „ვეფხისტყაოსანში“ არა მხოლოდ მხატვრული საშუალება, არამედ პერსონაჟთა შინაგანი ბუნების გამომხატველი კონცეპტია, რომელიც სინათლის, სიკაშკაშის, სიცოცხლის სიმბოლოა.

4.2 მთვარე’ „ვეფხისტყაოსნის“ თურქულ თარგმანში

მთვარეც ისევე როგორც **მზე** „ვეფხისტყაოსანში“ გამოხატავს ასტროლოგიურ სხეულს და ამა თუ იმ მხატვრული ხერხს. აღსანიშნავია, რომ კონცეპტი **მთვარე მზისაგან** განსხვავებით, თითქმის ყველა შემთხვევაში თარგმნილია. მასალის ანალიზის შედეგად აღმოჩნდა, რომ კონცეპტ მთვარეს მხატვრული სინონიმებიც ჰქონია, ესენია: **Kamer** და **Mah**. არაბული **Kamer** და სპარსული **Mah** ნიშნავს მთვარეს, თუმცა **Mah** გადატანით პოეტურად მშვენიერ არსებასაც ნიშნავს.

- 1) „მთვარე“, როგორც ასტროლოგიური სხეული;
- 2) „მთვარე“, როგორც მეტაფორა;
- 3) „მთვარე“, როგორც მხატვრული შედარება;
- 4) „მთვარე“, როგორც ზედსართავი სახელი;

დასკვნები

ჩვენი კვლევის შედეგად გამოიკვეთა შემდეგი:

„ვეფხისტყაოსნის“ თურქულ თარგმანში მთარგმნელს ორი თავი: „ფატმანისგან ავთანდილის გამიჯნურება“ და „წიგნი ფატმანისა ავთანდილთან სამიჯნურო“ გაერთიანებული აქვს ერთ თავში - „Fatma'nın Avtandil'e Gönlnü Kaptırıp, İlan-ı Aşk Etmesi“ (ფატმანისგან ავთანდილის გამიჯნურება და მიჯნურობის გამოცხადება).

თავი „თათბირი ტარიელისა“ თარგმანში გაყოფილია ორ ნაწილად - 1) Tariyel'in Tavsiyesi (ტარიელის თათბირი); 2) Gac Kalesinin Alımı, Nestan-Darecan'ın Kurtarılması (ქაჯეთის ციხის აღება, ნესტან-დარეჯანის გადარჩენა);

თარგმნილი არაა თავები - „ტარიელისაგან ინდოთ მეფის სიკვდილის ცნობა“ და „ტარიელისაგან ინდოეთის მისვლა და ხატაელთა დამორჩილება“.

„ვეფხისტყაოსნის“ თურქულ თარგმანში ავტორს ცალკეული სტროფებიც არ აქვს თარგმნილი. მიუხედავად რიგი უზუსტობებისა, დასაფასებელია ბილალ დინდარისა და ზეინელაბიდინ მაქასის შრომა, რადგან პოემის ერთადერთი სრული თურქული თარგმანი, სწორედ მათი დამსახურებით გვაქვს.

პოემაში დასტურდება **სიტყვათა კლების** სხვადასხვა შემთხვევა:

აკლია ესა თუ ის **მხატვრული ხერხი: მაღალი** (ამაღლებული, კეთილშობილი), **ყმიანი** (მრავალი ყმის ანუ ვასალის მყოლი), **მორჭმული** (გამარჯვებული, წარმატებული), **განგებიანი** - (მართვა-განმგებლობის კარგად მცოდნე), **მოწყალე** (შემბრალელებელი, მწყალობელი). მიუხედავად იმისა, რომ თითოეულ ეპითეტს აქვს თურქულ ენაში შესატყვისი, მთარგმნელი არ იყენებს მათ.

ხშირად გვხვდება **სინონიმების კლება: გაწყრა, გაგულისდა; არ გაპრისხდე, არ გასწყერო; შემსხმელმან, შემამკობელმან; ლალი და წყნარია; ვით მკადრაო, ვით გაბედნა; უტყუვრად, მიუმცდარებლად; სიცუდე და სიბილწეო; კუშტი, ქუში...** სინონიმების საშუალებით რუსთაველს ექსპრესიულობა შემოაქვს ტექსტში. რადგან თურქული თარგმანი სინონიმურ წყვილებს უგულებელყოფს, შემსუბუქებულია ტექსტის დინამიკური სურათი, ამიტომ თარგმანი ვერ ახდენს ისეთივე ზემოქმედებას, როგორსაც ორიგინალი ტექსტი. თარგმანის ხარისხი დამოკიდებულია იმაზე, თუ რამდენად ადეკვატურად შეძლო მთარგმნელმა ორიგინალ ტექსტში მოცემული შინაარსის გაგება როგორც ენობრივი, ასევე ფილოსოფიური თვალსაზრისით. ორიგინალი ტექსტისა და სამიზნე ტექსტის შექმნის ქრონოლოგიური დაშორების გამო, თარგმანზე მუშაობა მთარგმნელისგან მოითხოვდა ორიგინალ ტექსტში გამოყენებული ლექსიკური მარაგის ადეკვატურ გადმოტანას სამიზნე ენაზე, რის საშუალებასაც იძლევა თურქული ენის მდიდარი სინონიმური ლექსიკა.

„ვეფხისტყაოსანი“ მაღალმხატვრულ ეპიკურ პოემას წარმოადგენს, რომელიც სავსეა **მეტაფორებით**. მთარგმნელი მეტაფორების სამიზნე ენაზე გადატანის დროს გარკვეულ პრობლემებს აწყდება. აღსანიშნავია, რომ თურქული პოეზია, კერძოდ, დივანის კლასიკური ლიტერატურა, გამოირჩევა მაღალი ხარისხის მხატვრული

პოემის ლექსემები, რომლებსაც მოეპოვებათ შესატყვისები თურქულ ენაში, გაგებულია არასწორად, თარგმნილია არაეკვივალენტით. მაგალითად: ლექსიკურ ერთეულს „**ბურთაობა**“

თურქულ ენაში აქვს შესატყვისი – „çevgen“/ „çögen“. სპარსულად çawgān چاگان ნიშნავს მოღუნულპირიან ჯოხის პირს, ამ ჯოხით თამაშს, პოლოს, თურქულ ენაში სწორედ სპარსეთიდან დამკვიდრდა აღნიშნული ლექსიკური ერთეული. კიდევ ერთი მაგალითია **ამილახორი**, ამილახორი სპარსული წარმოშობის სიტყვაა **mīr-i āxōr** میرآخور და ნიშნავს – „საჯინბოს ბატონი, ცხენოსანთა სარდალი“, შედგება სპარსული სიტყვებისგან: **mīr**میر"bey" (მირ) ბატონი და **āx**"arveyaāxōr"آخ "ahir" საჯინბო. თურქულ წყაროებში ლექსიკური ერთეული **ამილახორი** შემდეგნაირადაა განმარტებული: სასახლისა და მმართველის ცხენების მომვლელი **მირაჰურ, იმრაჰორ (mirahur, imrahur)**.

თარგმანში ხშირად გვხვდება განვრცობის, ინტერპრეტაციის, ექსპლიციტისა და იმპლიციტის მაგალითები.

მთარგმნელი თარგმანის დროს ტაეპის მეორე ნაწილის გადატანისას ფერხდება.

დამატებული ლექსიკური ერთეულები ძირითადად ტაეპის მეორე ნაწილის ბოლო სიტყვაა, ტაეპის განვრცობა მთარგმნელს რითმის რღვევის პროცესის აღმოსაფხვრელად დასჭირდა. წესით, ეს სიტყვები მთარგმნელს უნდა ეთარგმნა, რადგან ისინი არ წარმოადგენს გაუგებარ სპეციფიკურ-კულტურული კონცეპტებს.

განვრცობა შეიძლება განპირობებული იყოს სხვადასხვა მიზეზით, ორი სხვადასხვა კულტურის გამო მთარგმნელს შესაძლოა მოცემული ინფორმაციის უკეთ გასაგებად დამატებითი ინფორმაციის შემოტანა დასჭირდეს. ასევე შესაძლოა, მთარგმნელმა რითმის შენარჩუნების მიზნით ეს ფრაზები არ გადაიტანა და მას ჩაუნაცვლა გასართმად ხელსაყრელი შესიტყვებები.

ჩვენ ნაშრომში განვიხილეთ „ვეფხისტყაოსნის“ მუსიკალური ინსტრუმენტების ნაირსახეობა, აღვწერეთ თხუთმეტი სხვადასხვა საკრავი, რომელთაგანც უმრავლესობა „ვეფხისტყაოსნის“ თურქულ თარგმანში გადატანილი არაა. საკრავთა გარკვეული რაოდენობა არაა ქართული წარმომავლობის, არამედ შუა აზიასა და ზოგადად აღმოსავლეთში ფართოდ გავრცელებულ ინსტრუმენტებს წარმოადგენს. ეს მუსიკალური ინსტრუმენტები თურქულ ლიტერატურასა და ისტორიაში ხშირად გვხვდება, ამას ადასტურებს ზემოთ მოყვანილი სხვადასხვა წყარო, თუმცა მთარგმნელს ისინი უგულვებელყოფილი აქვს. როგორც კვლევებმა გვიჩვენა, ნაშრომში წარმოდგენილ მუსიკალურ საკრავებს თურქულ ენაში აქვს შესატყვისი, უმრავლესობა თურქულ ლიტერატურაში ფართოდ გავრცელებული ცნობილი მუსიკალური საკრავია. ზემოთ ჩამოთვლილი საკრავებიდან ეკვივალენტით თარგმნილი მუსიკალური ინსტრუმენტებია **ებანი-saz**, **ბარბითი - barbūd**, **ნა-ney**, **წინწილანი-zil**, **ნობა და ნობათი - savas davulu**, **ტაბლაკი - davul**, **cenk aletleri**. აღსანიშნავია, რომ გვხვდება სხვა შემთხვევები, როცა ზემოაღნიშნული (ებანი, ბარბითი, ნა, წინწილანი, ნობა და ნობათი) მუსიკალური საკრავები

თურქულ თარგმანში გამოტოვებულია. თურქულ ენაში ეკვივალენტები აქვს ჩანგი - **çeng**, ჩაღანა - **çegane**, ქოსი - **kös** მუსიკალურ ინსტრუმენტებს, მიუხედავად ამისა მთარგმნელს არ გადააქვს ისინი „ვეფხისტყაოსნის“ თურქულ თარგმანში.

რაც შეეხება ნაშრომში წარმოდგენილ კორპუსლინგვისტური ანალიზის შედეგებს, შემდეგნაირია: ორიგინალი ტაეპების თურქულ თარგმანთან დაპარალელების დროს, თვალსაჩინო გახდა სხვადასხვა სახის შემთხვევა, რომლებსაც შეგვიძლია ვუწოდოთ: უთარგმნელი შემთხვევები (როდესაც მეტაფორები თარგმნილი არაა), კულტურული კონცეპტებით ჩანაცვლების შემთხვევები (როცა თურქული ენისა და კულტურისთვის დამახასიათებელი შესატყვისები შეინიშნება), მეტაფორა - მზე, რომელიც თურქულ თარგმანში ნაცვალსახელით ან პერსონაჟის სახელითაა ჩანაცვლებული, მეტაფორის არსებითი და ზედსართავი სახელებით ჩანაცვლების შემთხვევები. კვლევის მიხედვით, თარგმანში კონცეპტი **მზე** ყველაზე ადეკვატურად მზის, როგორც ასტროლოგიური სხეულის გადატანის დროს დასტურდება. მხატვრული ხერხების თარგმნის დროს კი ჩნდება სხვადასხვა სახის პრობლემა, რომელზეც ვერ ვიტყვით, რომ მხოლოდ კულტურული განსხვავებითაა განპირობებული, თუმცა გვაქვს ასეთი შემთხვევებიც, როდესაც **მზე** თურქულ თარგმანში **მთვარე** კონცეპტითაა ჩანაცვლებული. ყველაზე ხშირია მზის, როგორც მეტაფორის თარგმნის დროს წარმოქმნილი განსხვავებები. მზე „ვეფხისტყაოსანში“ არა მხოლოდ მხატვრული საშუალება, არამედ პერსონაჟთა შინაგანი ბუნების გამომხატველი კონცეპტია, რომელიც სინათლის, სიკაშკაშის, სიცოცხლის სიმბოლოა.

8) რაც შეეხება მთვარეს, მზის მსგავსად „ვეფხისტყაოსანში“ წარმოდგენილია ასტროლოგიური სხეულის და მხატვრული ხერხების სახით. აღსანიშნავია, რომ მთვარის კონცეპტი მზის კონცეპტისგან განსხვავებით, თითქმის ყველა შემთხვევაში თარგმნილია. ასევე კვლევის შედეგად აღმოჩნდა, რომ კონცეპტ მთვარეს მხატვრული სინონიმებიც ჰქონია, რომლებიც მთარგმნელს **Kamer** და **Mah** სიტყვებით აქვს წარმოდგენილი. არაბული სიტყვა **Kamer** მთვარეს ნიშნავს, ხოლო სპარსული სიტყვა **Mah** მთვარის სინონიმია, თუმცა პოეტურად მშვენიერ არსებასაც ნიშნავს.

საბოლოოდ შეიძლება ითქვას, რომ „ვეფხისტყაოსნის“ თურქულ თარგმანში შინაარსობრივი მხარე მეტ-ნაკლებად შენარჩუნებულია, მაგრამ ხშირად მთარგმნელი საკუთარ ინტერპრეტაციას ავლენს, რასაც თავისუფალი თარგმანისკენ მივყავართ. თარგმნის პროცესში საკუთარ ენასა და კულტურაზე მორგებულ სპეციფიკურ-კულტურულ კონცეპტებს გვთავაზობს, რომელიც მრავალფეროვნებით გამოირჩევა. სისტემური ხასიათი აქვს სიტყვის გამოტოვებას, რაც შესაძლოა როგორც მატების შემთხვევაში იყო რითმის რღვევის თავიდან ასაცილებლად სჭირდება მთარგმნელს. ტექსტში ხშირად დასტურდება იმპლიციტური

ხერხის ექსპლიციტურ ხერხად გარდაქმნის მცდელობა, რაც წინ უსწრებს ორიგინალი ტექსტის სიუჟეტს, შესაბამისად თავს იჩენს ტექსტის კოჰერენტულობის დარღვევა.

დისერტაციის ძირითადი დებულებები წარმოადგინა შემდეგ კონფერენციებზე:

1) Nona Nikabadze, Lile Tandilava, Maia Baramidze, "Kaplan Postlu Şövalye" Destanın Türkçe Çevirisinde Sıfatların Türkçeye Aktarım Sorunu, DEKAK (16th International Language, Literature and Cultural Studies Congress), Antalya, Turkey, 28-31 October, 2022. „ვეფხისტყაოსნის“ თურქულ თარგმანში ეპითეტების გადატანის პრობლემა, საერთაშორისო კონფერენცია, ანტალია, თურქეთი (მოხსენება).

2) Nona Nikabadze, Problems of Equivalence in the Turkish Translation of "The Knight in the Panther's Skin", DOT (34. Deutscher Orientalistentag), Berlin, Germany, 12-17 September, 2022. ეკვივალენტობის პრობლემა „ვეფხისტყაოსნის“ თურქულ თარგმანში, საერთაშორისო კონგრესი, ბერლინი, გერმანია (მოხსენება).

3) ნონა ნიქაბაძე, „ვეფხისტყაოსნის“ თურქული თარგმანის ზოგიერთი საკითხისთვის, საერთაშორისო კონფერენცია „კულტურათშორისი დიალოგები“, თელავი, საქართველო, 29-30 ოქტომბერი, 2021. Nona Nikabadze, INTERNATIONAL SCIENTIFIC CONFERENCE „INTERCULTURAL DIALOGUES“, Iakob Gogebashvili Telavi State, „INTERCULTURAL DIALOGUES" "The Knight of the Panter's Skin" - Some Issues of the Turkish Translation, Telavi, Georgia.

დისერტაციის ძირითადი დებულებები წარმოდგენილია შემდეგ სტატიებში:

1) ნიქაბაძე ნონა, თანდილავა ლილე, ბარამიძე მაია, ზოგიერთი მუსიკალური საკრავის გადატანის საკითხი შოთა რუსთაველის „ვეფხისტყაოსნის“ თურქულ თარგმანში, (ინგლისურად) (The names of the musical instruments in the Turkish translation of Shota Rustaveli's Poem "The Knight in the Panther's Skin"), Rast Musicology Journal, **SCOPUS**, DOI 10.12975/rastmd.20221034, 2022;

2) ნიქაბაძე ნონა, ვეფხისტყაოსნის I თავის თურქული თარგმანის ზოგიერთი საკითხისათვის, ფილოლოგიური მაცნე, N: 6, ბათუმი, 2022;

3) ნიქაბაძე ნონა, კულტურულ-სპეციფიკური სიტყვების თარგმანი „ვეფხისტყაოსნის“ თურქულ თარგმანში, აღმოსავლეთმცოდნეობის მაცნე, N: V, ბათუმი, **Erih PLUS**, 2022;

4) ნიქაბაძე ნონა, „ვეფხისტყაოსნის“ თურქული თარგმანის ზოგიერთი საკითხისთვის, ISSN: 2233-3401; E-ISSN 2667-999X, თელავი, 2021